

SEGÉDKÖNYVEK
A MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANÍTÁSÁHOZ.
SZERKESZTI DR. BÁN ALADÁR,
ÁLL. FÖGIMN. TANÁR.

14.

KAZINCZY ÉS A NYELVUJÍTÁS.

SZEMELVÉNYEK
KAZINCZY FERENC PRÓZAI MŰVEIBŐL.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS BEVEZETÉSSSEL ELLÁTTA

DR. BALASSA JÓZSEF,

ÁLL. FÖGIMN. TANÁR.

POZSONY, 1904. BUDAPEST.

—
KIADJA STAMPFEL KÁROLY,

CS. ES KIR. UDVARI ÉS KIR. AKAD. KÖNYVKERESKEDŐ.

B E V E Z E T É S.

A nyelvújítás egyike irodalmunk legérdekesebb s hatásában legjelentékenyebb mozgalmainak. Nagy jelentőségének egyik oka, hogy általános érdeklődést keltett a magyar nyelv és irodalom ügye iránt, másik oka pedig, hogy átalakító hatással volt a magyar nyelvre és stilusra. A nyelv fejlesztését és bővítését figyelemmel kísérhetjük irodalmunk egész multjában; azonban a legnagyobb szükség nyelvünk bővítésére akkor volt, midőn a XVIII. század végén, az irodalmi élet ujjáébredésével az írók mind a költészetben, mind a tudományos nyelvben élénken érezték a magyar nyelv szegénységét szavakban. Ezen a bajon vagy idegen szavak átvételével vagy új szavak alkotásával lehetett csak segíteni. Így indult meg a nyelvújítás a XVIII. század íróinak munkáiban (Gyöngyösi István, Faludi Ferenc), élénkebbé lett a század végén, midőn merészebb, de izléstelenebb írók folytatták az új szavak gyártását, mint *Ádámi Mihály*, *Kónyi János* strázsmester és *Barczafalvi Szabó Dávid*, a legmerészebb legerőszakosabb szócsináló. Az olvasóközönség s íróknak egy része is megütközéssel és boszandással fogadta ez írók munkáit, melyeket szótár nélkül magyar ember meg sem érthetett. A nyelvújítást később helyesebb irányba terelte Kazinczy Ferenc, aki nem helyeselte Barczafalvi túlzásait, izléstelen szógyártásait, de szükségét érezte a magyar nyelv és stilus reformálásának. Az irodalom iránt érdeklődő közönség csakhamar két pártra szakadt. Kazinczy hívei voltak az *újítók* (*neologusok*), a magyar nyelv gazdagítását, a stilus finomítását

tűzték ki céljukul; velük szemben állott az *ördög* (orthologusok) pártja, kik a magyar nyelv eltorzítását és megrontását látták az újítók műveiben.

Kazinczy előbb csak leveleiben és bírálataiban fejtegette a nyelvújítás szükségességét és módjait, később esztetikai epigrammákat kezd írni, melyekben támadja és gúnyolja ellenfeleit, az ízléstelen írókat (*Tövisök és Virágok* 1811). Alig egy-két hónap múlva újabb támadással lép fel, kiadja *Episztoláját Vitkovics Mihályhoz*, melyben kiméretlenül ostromozza a tehetségtelen és műveletlen költőket. Ez a költői mű tulajdonképeni megindítója a nyelvújítás harcának. Emellett nyelvújítási elveit tudományosan is fejtegeti Dayka és Báróczi életrajzában. Az eddig csak lappangó ellenkezés és neheztelés most megnyíltan is kitör. A Vitkovicshez írt episztolája 1813-ban megjelenik a felelet: *Mátészalkai Högyess Máté válasza a poetai episztolára*; írta Mándy Imre szatmármegyei táblabíró. Egyidejűleg a dunántúli orthologusok is szervezkednek Kazinczy ellen, s az ő körükben jelenik meg Veszprémben 1813-ban *Mondolat*, a leghevesebb s legsértőbb gúnyirat, mely bántó módon támadta meg nemcsak Kazinczyt, hanem az egész nyelvújítást.

A könyvet Somogyi Gedeon, Kazinczynak egyik legelkeseredettebb ellensége adta ki; magát a *Mondolat*nak nevezett részt azonban Szentgyörgyi József debreceni orvos, Kazinczy híve és tisztelője írta. Ő a tréfás dolgozatban az ízléstelen újítókat, főleg Barcsafalvi Szabó Dávidot akarta gúnyolni, aki a legízletlenebb módon gyártotta az új szavakat, de nem gondolt Kazinczyra, kivel állandó levelezést is folytatott. Ez a *Mondolat* kéziratban elterjedt az országban s így került Somogyi Gedeon kezébe is, s ő jónak látta megbővíteni s új cikkekkel ellátva kiadni, úgyhogy a könyv éle most már főleg Kazinczy és Berzsenyi ellen irányult. Ezt mutatja az ajánlás is: *Zafyr Czenczinek*, ami anagramma Kazinczy Ferenc

nevéből. E gúnyirat nagy hatással volt mindkét táborra. Kazinczyt legjobban az bántotta, hogy egy sorba helyezik az ízléstelen s tehetségtelen szófaragókkal, kiket ő maga is megvetett és írásaiban üldözött. Az orthologusok ujjongással fogadták a könyvet s terjesztették híveik körében; legnagyobb kelete Szatmármegyében volt, ahol még a Vitkovics-hoz írt episztola miatt haragudtak Kazinczyra.

Kazinczy hívei a Mondolat megjelenése után rögtön készülnek a feleletre. Szemere Pál és Kölcsey Ferenc együtt végzik el a munkát, mely 1815-ben meg is jelenik *Felelet a Mondolatra* címen. A könyv tartalma nagyon változatos; egyrészt magát Somogyi Gedeont teszik nevetség tárgyává, másrészt az ízléstelen népieskedést s a korlátolt, szűkkörű gondolkodásmódot gúnyolják; megtámadják a Debreceni Grammatikát, a mesterkedő verselőket stb. Az orthologusok táborában nagy vihart keltett a Felelet s készültek is újabb támadásra, ez azonban elmaradt és Somogyi is csak 1819-ben adja ki *Válaszát a Mondolatra felelőkhöz és recensensekhez*.

Maga Kazinczy nem vett részt ebben a harcban; ő nyugodtan hivatkozott arra, hogy Dayka és Báróczy-életrajzában kifejtette elveit s az elfogulatlan olvasó megítélheti ezekből, hogy miért szükséges a nyelvújítás és hogyan akarja ő a nyelvet bővíteni és gazdagítani. Munkáinak kilenc kötetét rendezi sajtó alá, s evvel a gyűjteménnyel akar felelni ellenségeinek támadásaira. Meg akarja mutatni, hogy milyen irányban óhajtja a magyar irodalom és nyelv fejlesztését. Leveleiben, könyvbírálataiban és értekezéseiben ezen túl is gyakran fejtegeti a nyelvújítás szükségességét. A Kazinczy köré csoportosult fiatalabb írók is folytatták a magyar nyelv szókészletének gyarapítását, híven követték Kazinczy elveit s az ő segítségükkel a nyelvújítás diadalt aratott az irodalomban.

E füzetben Kazinczy nyelvújítási elveit akarjuk bemutatni s erre a célra összeállítottuk azokat az

értekezéseit és bírálatait, melyekben nézeteit leg-határozottabban és legvilágosabban fejtette ki. A közölt dolgozatok a következők:

1. *Szigvárt bírálato*. Barczafalvi Szabó Dávid lefordította Miller J. M. német író regényét: *Szigvárt klastromi története*. A fordítás tele van a legizléstelenebb ujításokkal s ez bírta rá Kazinczyt, hogy a könyvet szigorúan megbírálja s kifejtse nézetét arra vonatkozólag, hogy mikor és hogyan szabad új szókat alkotni. A bírálat megjelent a *Magyar Museum*-ban I. k. 178—187.

2. *Dayka Gábor életrajza* 1813-ban jelent meg verseinek gyűjteménye előtt, melyet Kazinczy rendezett sajtó alá. Ez alkalmat felhasználta Kazinczy arra, hogy most már tisztultabb nézetét kifejtse a nyelv és stílus ujításának módjairól. Itt az életrajznak csak azt a részét közöljük, mely a nyelvujításról szól.

3. *Báróczy Sándor életrajza* szintén munkáinak Kazinczy által kiadott gyűjteménye előtt jelent meg 1813-ban. Ebből is csak a nyelvujításról szóló részt közöljük.

4. *Beregszászi és Sipos bírálata*. A Mondolat megjelenése után Kazinczy nem akart a gúnyolódók vitájába merülni, hanem csak komoly fejtegetésekkel állott a küzdők közé. Megbírált a két ellenfelének Beregszászi (Nagy) Pál, volt sárospataki tanárnak és Sipos Józsefnek munkáit, melyeket a nyelvujítás ellen írtak. A bírálat megjelent a Tudományos Gyűjteményben, 1817. XII. k. 87—105.

5. *Orthologus és neologus; nálunk és más nemzetknél*. Kazinczy ebben az értekezésben fejti ki leg-részletesebben és legvilágosabban nyelvujítási elveit s ezzel akarta a harcot végleg eldönteni. Megjelent a Tudományos Gyűjteményben, 1819. XI. k. 1—27.

6. *A nyelv művelésről*. Megjelent a Muzáron IV. kötetében. Élet és Literatura. XXII. rész. 152—163. (1829.)

1. Szigvárt bírálata.

Szigvart Klastromi Története. Fordítódott németből magyarra *Barczafalvi Szabó Dávid* által. Nyomatódott Pozsonyban Fűskúti Landerer Mihály költségével és betűivel. 1787. Két darabban. Az első áll 627, a második 720 oldalokból.

Nem mérséklette még az nagyobb remekéhez magát, akit kevélysége annyira ragad, hogy másoknak gyengeségeken kacagásra fakadjon; s nem érdemel megszanást, ha azok által, akiket akár negédségből, akár éretlen pajkosságból megbántott, össze marattatik. Ez a gondolat kezde engemet akkor rettegtetni, midőn Museumunk első darabját a sajtó alá készítvén, eltökéllettem volt magamban, hogy egyéb munkáimhoz egy recensiót is tégyek: de igyekezetem ártatlanságának teljes érzése annyira néki bátorított, hogy nem gondolván a különben könnyen támadható kedvetlenségekkel, a Robinzon fordítása felől ¹ ítéletemet egész szabadsággal merészlettem kimondani. Miként vette azt annak fordítója, nem tudom; nékem az elég, hogy szívem bizonyosságát elnyerhettem az eránt, hogy valamin javallásaim minden hizelkedéstől mentek valának, olyan mentek voltak minden személyes idegenségtől, büszkeségtől és más nemtelen indulatoktól gáncsolásaim is. Azt sínes okom megbánni, hogy egy s két jegyzéseim élesek voltak, mert a recensió természetű azt, más nemzeteknek példájok szerint is, megkívánja. Soha sem érzi mélyebben az olvasó az előadni kívánt tárgynak igazságát, mint midőn azt, ami hibás és rút, nevetséges színekkel látja lefestve. *Ridiculum acri fortius et melius secat.* (Horat.)

¹ Fordította Gelei József. A bírálat megjelent a Magyar Museum I. kötetében, 50 l.

De amellet szemem előtt lesz mindenkor, hogy az írás fogyatozásaival együtt az író személye nevetességé ne tétettség, melyről úgy tartom eléggé bátorságossá téssen az mindeneke, hogy recensióim soha sem fognak nevem nélkül megjelenni. Ki teszi fel tehát felőlem, hogy személyemet a megsértettnak megtámadásául kitenni és nyúgodalmamat felháborítatni akarnám? Mindazáltal meglehet az mégis, hogy ítéletemet némelyek kedvetlenül fogadják, és egyenességemet balúl vészik; mely esetre ígérem azt, hogy ha az ellenkező igazságról meggyőzettem, megtévedésemet visszavonni kész leszek; sőt kész leszek a hozzám küldendő mentséget, habár éles lesz is, csak epe nélkül légyen, társaimnak megegyezéseket erre megnyervén, Museumunkba béiktatni, hogy így a megsértett neve elégtételt kaphasson.

Egyébaránt az én megjegyzéseim nem lesznek dictatori sententiák, hanem csak önnön ítéleteim, melyeket néha társaimnak egyetértések nélkül adok elő és így amelyekért ezek. még azon esetre is, ha talám valakit megbántanék, tökéletesen vádolhatatlanok lesznek. Azon bizodalom alatt tehát, hogy olvasóink ezeket a kikötött értelemben fogják venni, hozzáfogok a feljebb már kimutatott román recenseálásához, a következő sorokat vévén fel mottóul:

Vir bonus et prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duos, incommis adlinet atrum
Transverso calamo signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambigue dictum, mutanda notabit;
Piet Aristarchus. Horatius, Epist. ad Pisones.¹

*

¹ Lankadt versezetet megró a jó s okos ember,
Durva keményt gáncsol, tollát fordítja s kitörli
Amiben izlés nincs, sem esín, nyers cifra eikornyást,
Ami homályosdad, fényt annak többet adattat,
Kétes szót nem tűr, jegyz változtatni valókat,

Leszen Aristarchus.

(Czuczor Gergely fordítása.)

Ha kedvetlenek voltak olvasóink előtt azok a paraszti szólások, amelyeket a Museum első negyedének 50-dik oldalán megjegyzettünk, úgy ezt a német nyelven édes sírásra fakasztó írást boszankodás, felhevült boszankodás nélkül nem fogják olvashatni. De ez nem tarthat sokáig; az mintegy gondosan öszveszedett sok burlesque mondások, oxymoronok, nonszensusok¹ — boldog Egek! bár ne esmerné ezeket a külföldi nevezeteket soha is nyelvünk! — félben szakaszthatatlan nevetéssé fogják azt változtatni. Nem szükség, hogy azokat keressem, onnan irom ki sorait, ahol a könyv első darabja kezeim közt kinyílik. A 601. old. Krónhelm Siegwartot egy levélben tudósítja oskola társai felől: „Itten a tanulók társasága csupa csömör, *alávaló*, csak olyan *aluszékony*, *tyúkültető*, mindenütt csak deákul, de felette giz-gazul s nyomorultul beszélnek vagy beszélnének *hoggy már*.“ — A tanulók társaságát az azt megúnt Krónhelm személyében *csömörnek*, *alávalónak* mondani mind inkább lehetett: de az *aluszékony* és *tyúkültető* személyre illik csak, nem pedig arra, amire itt vonattatott. Ezen felül haszontalanul hordattatnak itt elő a sok synonymumok; elég lett volna mondani: *Az itt tanuló ifjak társasága igen unalmas; alig esméri egyike a másikat oly ritkán vannak együtt; s deákul beszélnek mindég, de nyomorultul. A: vagy beszélnének hoggy már, igen alacsony, ízetlen mondás.* — A 614 old. Siegwart egy ötlet titkon szerető lyáncával a kivirított almafák alatt ül, s a fülemile megszólal. Be kedves scena! de lássuk, mint festi azt. „Az ifjak egyszerre csak elhallgatának (mit akar itt ez a *csak*), figyelmezőnek arra, és gyakran elálmélkodással tekintgetének egymásra, (*arra egymásra*) és mosolyogva integetének egymásnak, (*egymásra, egymásnak*), midőn az éneklő

¹ burleszk: furcsa, nevetséges; oxymoron: tréfás ellentét; nonsens: képtelenség.

madárka egyszeribe amúgy frissen a gyönyörűen felfelé grádicsozó hangokon a legfelsőbb fogásra felcziriczinzereze (*ezt ugyan nem mondhatni a fülemile csattogó éneke felől*) s onnan megint lassan lassan amúgy menedékesen szomorú szabású dallábokon szintén az alsó C-ig leereszkedett.“ — Be fáj a fül a sok monotonia miatt: *hallgatának, figyelmezésnek, tekingetésnek, integetésnek* — — arra, egymásra — — egymásra, egymásnak; — — — és micsoda paraszt szólások: *egyszeribe — amúgy frissen — lassan-lassan amúgy menedékesen,* — — és milyen erőltetett megszínen hordott ejtések: *felfelé grádicsozó hangok* — — az alsó C...ig — — Az 528. old. „elevenebb zölddel mórirkálja magát a pázsit; és másütt: érzékenységeket pezdergető reggel.“ — — — A második darabban a 165. old. „Marianne egy tirili (*trilla*) mellett oly nagyon ásitó s egybe elnyelhetném formálag áhítózó szívet tolmácsoló tekintettel“ nézett kedves Siegwart-jára. A szerelemmel megtölt tekintetet *egybe elnyelhetném formálag áhítózó tekintetnek* nevezni! — — — A 77. oldalon Mariannét festi: „Most látá Siegwart az ő egészen tűz és nemes kevélység élesztette nagyocskább szabásu gesztenye barnás szemeit, (más ezt nagy fekete szemnek nevezi) az ő szép kiszappanozott fehér nyakára kigyóforma apródad *tekeregdegéléssel* leágazó érnnyulóvány.“ Hát az micsoda kimondhatatlan hosszú szó hét é-vel? — — — Így mengyen ez mindenütt, de versei még cifrábbak. — A 224. old.

„Imé, már te, övé vagy; tied, ő; s te; ő
Vagytok csak *te*, vagy: ő; csupa egy tő.“

Ki érti ezt? — A 334. old. Siegwart indulatos alcaicusokba önti ki a német románban eltépett szerelmének keserveit; azok így folynak a fordításban:

„Völgy vala; mélységét le nem írhatom: önnön az éj volt
Benne lakos: *sűrűn szótt gőz bakacsinba cselédi*
A ködök, — Irtózom most is! — *mi halál kulimázta*

*S körtön állt képpel ki ki okumlálra zugolyról
Zugra feketlének: nagy holt országbeli hallgass
Csitt! meg sem moccanj, ült minden odúba, gödörbe.“*

És valamivel tovább:

„Egyszer csak ketté válnak bűm fellegi, nyílás
Köztök esik, és immár a hegy tetejére kilátek.
*A kiderült égnek cika-mátkát játszi leányi
A napsúgórok, mint talpig tiszta batizban
Ellepték vala már a hegy feje bűlja domoját.*
— — Intett. Egybe cserén, bokron, árkon, kövek ormán
S tuskók elén elébukdosva, csetelve, botolva,
Háttra se nézv' egyenest, fel az oldalon; oldalom, orrom,
Horpaszom és meljem ki-kidüljedezési között, fel!
Tá! fel! előre! Fel a mélységből!“ — — —

Lehet-e az elme nagyobbbb részegségben, hogy Bessenyeivel szóljak, mint ezeknek a verseknek írások alatt volt? S hihette-e azt a fordító, hogy olvasói között találtathatik csak egy is, aki ezeket az agyrtai¹ nevetséges szökdécseléseket szépeknek fogná állítani. Megfojtom boszankodásomat s nem szólok többé a kimutatott fogyatkozások felől, csak-hogy még előbb azoknak, akiket talám valaha a gonosz lélek azoknak követésére kísérteni fogna, ezt sugom Horatiusból fülekbe:

*Virtus est Vitium fugere et sapientia prima
Stultitia caruisse.*

Tekintsük Szabót más oldalról is, érzette ő, hogy nyelvünk még sok szónak hijával vagyon, és különössége (mely talán minden litteratori fogyatkozásainak is egyetlen forrása) új szóknak faragására vetemítette, melyekkel a Siegwart szintén úgy, mint midőn 1768-ban a Hirmondó leveleinek folytatására állott, egynéhány rendbeli ujság-levelei is teli voltak. — En a szószerzést átaljában tilalmasnak nem álli-

¹ lármas, hübös.

tom, de azt kívánnám meg: 1. *hogy az ujonnan talált szó, azt, amit jelenteni akar, alkalmasint kinyomja.* Szabó társunk az Elveszett Paradicsomban a *monstrumot szörnyeteknek* nevezi, és nem érti-e az olvasó első tekintettel, hogy az monstrumot teszen. Még ez előtt kevéssel ismeretlen volt a *viszhang*, ki nem érzi, hogy a *viszhang* nem egyéb az *ecchónál*? — 2. *hogy bizonyos gyökértől jöjjön.* — 3. *hogy magyar legyen és a nyelvnek analógiájához alkalmaztassék.* — 4. *hogy az ilyenek félénken és igen ritkán hordattassanak elő.* Audacia sumpta pudenter! — Ide tartozik már az, hogy az olyan dolgokat, amelyek magyar nevezeket szorosan nem kívánnak, megszokott nevezetek alatt hagyjuk meg. — Csak nevetséget indított azzal a fordító, midőn a menuettet *aprósdinak*, a concertet *Muzsikadalomnak*, az ecclógát *erkölcsedeleménynek* nevezte. Különben ez a cselekedete a fordítónak sokkal szenvedhetőbb lett volna, ha nem mulatságra írott, hanem valamely philosophiai munkában élt volna velek. Teli vannak ilyenekkel a Rátz orvosi munkái, teli a kanonok Molnár physikája, s a Dugonics Algebrája és Geometriája, s mégis ezekben nem sok helyt botránkozik meg a legkényesebb fül is; de románt fordítani s a gyönyörűségre szolgáló dolgokat is idétlen nevekkal mocskolni el, megengedhetetlen vakmerőség. A német is tudna az Univerzitasból *Allgemeinigkeiten*ot, a Concertból *Musizirungheiten*ot csinálni, de megmarad a szokásban levő technicus terminus mellett s nem alacsonyítja meg az ideákat otromba elnevezések által.

Sz. ezekkel a szókkal legelébb a Hírmondó újságleveliben kezdett élni, vagy azért, hogy láthassa, miképen fogadtatnak el a haza által, vagy talám azért, mert már akkor némelyeknek javallása elszédítette volt: de kedvetlenséget tapasztalván minden felől, azonnal elállott tőlök és soha többé velek azután nem élt. Sőt, a már akkor csaknem

félíg lenyomtatott Siegwart exemplárjait is mind tűzre vetette volna, ha azokat megvehette volna a nyomtatótól. Ez a szándéka néki és ez a jószívűsége, amellyel másoknak ellenkezései miatt különösségeitől örökre elállott, becsülést s bocsánatot érdemel, habár ez a fordítása a legszerencsétlenebb igyekezetek közé számláltathatik is. Valami eszeveszett még inkább dúlt-fúlt volna s újabb monstrumokkal töltötte volna meg nyomtatójának boltjait.

Egyéberánt Sz.-tól nem lehet megtagadni, hogy a természet néki könnyűséget és találmányos elmét adott. Ne csapott volna nevetségességre, igyekezett volna *buffa* mondásait philosophiai tárgyakra ruházni, nem sokára nekünk is lett volna egy az egész hazát philosophiai kacagásra ragadó travestált Aeneisünk.

2. Dayka Gábor életrajzából.

Nekem már ekkor, s jóval előbb az volt egyik gyakorlott studiumom, hogy elmelegítve magamat a Báróczy regéinek olvasása által, egyikét vagy másikat azon daraboknak, melyeket literaturánknak ezen tisztelt s csudált, de nem eléggé ismert s tisztelt bajnoka Marmontelből fordított, azalatt míg munkám tart, fordításába belé nem tekintve, igyekeztem áttenni, s a tanítvány fordítását a nagy mesterével csak akkor hasonlítottam össze, mikor már jobbá tenni rajta semmit nem tudtam. Egykor az a gondolat szálla meg, hogy ugyan azt oly magyarságba öltöztessem, amit azok tartanának jó fordításnak és jó magyarságnak, kik e kényes és szerencsés *selypítőt* gáncsolják, kárhoztatják. Csomómban lévén egy ily studiumomat, láttatám azt Daykával. Ez csaknem kiömlött nevéttében, s mind ketten tűzbe jövének azok ellen, akik mindentől rettegnek, ami idegen, új, szokatlan. Dayka a rettegőket, pedantokat, *quackereknek* nevezte. — Literaturánknak előmenetelét éppen ez a rettegés gátolja leginkább.

Ezek mindent attól mérsékelnek, ha ami magyarul mondatik, mondathatnék-e, jól mondatnék-e, deákban; mintha a magyar nyelv is kihalt nyelv, bezárt nyelv volna, mint a deák az most; mintha az Ennius idejében és Ennius ideje után a deák is épen úgy nem rontatott volna, mint a magyar rontatik most. Horácot hordják fel ellenünk; s nem akarják látni mit mond ő *mimellettünk* és *bellenök*; mint szólott ő is graecismusokkal s az akkori rettegőkkel mennyi baja volt neki is. — Nem örömet töltjük el a papirost oly helyekkel, amelyeket minden olvasónak ismerni kellene, ha minden olvasó ismerné is amit kellene. Hogy szeme előtt legyen, amit talán restel felkeresni, álljon itt a hely, melyre célozánk:

Horác (Epist. II. 1, 85.) azt panaszolja Augustus előtt, hogy a római nép eléggé elmélen az újat, bár szép, gyűlölni, a régit, a szokottat, bár rút, magasztalni. Ingeniis non ille favet plauditque sepultis, Nostra sed impugnat, nos nostrarque lividus odit. Quodsi tam Graecis novitas invisae fuisset quam nobis, quid nunc esset vetus, aut quid haberet quod legeret tereretque viritim publicus usus? Ide való, amit a Pisókhoz mond (Epist. II. 3, v. 45—62): In verbis etiam tenuis cautusque serendis Dixeris egregie, notum si callida verbum Reddiderit junctura novum. Si forte necesse est Indiciis monstrare recentibus abdita rerum, Fingere cinctutis non exaudita Cethegis Continget dabiturque licentia sumta pudenter. Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem si Graeco fonte cadant, parce detorta. Quid autem Caecilio Plautoque dabit Romanus ademtum Virgilio Varioque? Ego cur adquirere pauca Si possum invidor? cum lingua Catonis et Enni Sermonem patrium ditaverit et nova rerum Nomina protulerit? Licuit semperque licebit Signatum praesente nota producere nomen. Ut silvae foliis pronos mutantur in annos Prima cadunt, ita verborum vetus interit aetas, Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Horác nem csak azt a szabadságot adja az róknak, hogy szókat változtassanak, teremtsenek. hanem hogy az idegen szólásokat is vigyék be nyelvökbe, ha ezek által a nyelv szépül, bővül. Példásként említi az auctoritas mint az ok, mit mond erre Torrentius, Horácnak egyik nagyarázója: — Horác a III. könyv utolsó ódájában graecizál: Dicar qua violens obstrepit Aufidius, Et qua pauper aquae Daunus agrestium regnavit populorum — az az: agrestibus regnavit populus; ne feledjük, hogy a vers jó vers fogott volna enni, ha dativust tett volna is a genitivusi görögös constructio helyett. „Solent nobiles poetae (mond Torrentius) huiusmodi locutionibus hic illic adpersis excitare lectorem, idque vel subaudiendo aliquid, vel imitatione Graecorum (mint itt ἐβασίλευσε τῶν λαῶν). Tale illud Virgilii: Justitiaene prius mirer, an belline laborum? Et: Nec veterum memini, laetorve malorum. Et: Implentur veteres Racchi pinguisque ferinae. Sic: desine querelarum, abstineto irarum, invidit avenae, decipitur laborum, soluti operum, apud Horatium; desipiebam mentis, mille annorum vivunt, pendet animi, dignus salutis apud Plautum, et similia multa a Nonio congesta.“ — Mulatság nézni, hogy némely nyavalyás, aki lelkének jámborságában betű szerint elhiszi a német adágiumot: Wem Gott das Amt gibt, dem gibt er auch den Verstand, mint nevetkőzik némely indigenátust kapott vagy lapni már kezdő szók és szólások felett, mert fel nem éri, hogy az ilyek mit használhatnak. Ilyen tréfát csinála maga magának a kevés esztendő előtt meghalt nagyváradi (későbbben telegdi) predikátor Szaklányi Zsigmond, a Magyar Merkuriusnak 1795-iki leveleiben tétetvén le egy hat, igen sűrűen nyomtatott, lapú anonymus levelet, melyet új s nagy számban önmaga által és merő tréfául koholt szókkal tömött tele. Ő ezt az elmétlenül elméskedő levelet a 4-ik sorban furcsa levélnek nevezi, s meg kell

adni a furcsa embernek, hogy levele valóban furcsa. Nem volna-e könnyebb s jobb és okosabb tanulni elmélni, mint így eszelősködni? — Rettetni az újtól, szokatlantól, idegentől, épen úgy hiba, mint mohón kapni és mind azon, valami új, szokatlan és idegen. Izlés kell az íróban, s ezeknek épen az nincs mely érezze, mi igazán szép és mi felvehető. Még egy nemzet sem vitte elő literaturáját, anélkül, hogy azon nemzetektől, melyeknél a tudomány és mesterség már virágzott, izlést, szólást ne kölesöngött volna. Ugyanazt látjuk a ruházatban, amit a nyelvben: A *Schrenkh* rezei közt Zrínyin, a szigeti bajnokon, orientális szabású kaftánt látunk; némely viceispánjaink, kik Mária Teréziának utolsó dietáján voltak patvaristák, kaputrok metszésű mentét hordanak, patvaristák pedig, sőt nem kevesen azok is, akiknek patvaristáik vannak, most, midőn ezt írom, egy arasznyi mentét s hónig érő nadrágot. Melyik ezek közül a magyar és nem magyar? Kívánhatja-e az úrfi, hogy az öreg úr is hosszú nadrágot vonjon? kívánhatja-e az öreg úr, hogy az úrfi is térdig érő mentét vegyen magára? Mind a Zrínyi kaftánja ujjak nélkül, mind a viceispán úr tisztes nyusztos mentéje, mind az úrfi dolmánykája magyar; s elég, ha ez bugyogót nem von a filegrán-gombok mellé, s az hajtáskát nem visel, s koszperdet nem köt. A fentebb nemű próza nem piaci beszéd, s a poesis nem próza. — Ilyekkel buzdígtattam én Daykát s Dayka engemet. — Mi szeretnénk *haladni, de helyeinkből kimozdulni* nem merünk. Hová érünk így? Oda, ahová ezek a nyelv tisztasága mellett buzgók értek. Ott volna-e most például a német literatura — rémitői annak is voltak — ha íróik gondoltak volna a rémitéssel? s Lessing, Klopstock, Goethe, Wieland, Schiller, Voss mennyi graecismust s gallicismust vittek be nyelvökbe, s neologizálásaik által mint tették nyelvöket a Hans Sachséhoz hasonlatlanná. A németek közt Goethe az az író, akire egészen reá-

illik, amit Clavigójában Clavigóval mondat ennek írásai felől: „Wir Spanier haben keinen neuern Autor, der so viel Stärke des Gedankens, so viel blühende Einbildungskraft mit einem so glänzenden und leichten Stil verbände.“ Mint gazdagult, mint szépült általa a nyelv, annak bizonyosságait itt felhordani hosszabb volna, mint a hely engedi; de aki nyelveket ért, vegye elő írásait, s csudálja, hogy ő a görög, a római, az olasz, a spanyol, az angol, de leginkább a francia nyelvek *virágait* mint egyesítette a *német nyelv* virágaival, és hogy ezek a *sokféle* virágok az ő írásaiban mily gyönyörű játékot tesznek. Csak egy példát Hermann und Dorotheájából: Noch nicht bin ich gewohnt — Nicht soll jeder sich quälen — Nicht verändert sich ihm in jedem Jahre der Boden. Nicht streckt eilig der Baum . . . *Gottsched*, a nagy ideálja a magyar puristáknak! — („der wässrigste, nachlässigste, geist- und geschmackloseste aller deutschen Skribenten des XVIII. Jahrhunderts.“ *Wieland* Supplem. VI. S. 306.) — jónak lelte volna-e Goethének ezen neologismusait? bizonyosan nem! ő ehelyett így fogott volna szólni: Es verändert sich ihm nicht . . . Jeder soll sich nicht quälen . . . — *Klopstock* a weinen szót active teszi: Könnten die Menschen ihr Leiden nicht weinen, mely graecizálás. Ő a particulát kiszókteti: Spricht feuriger Eil, azaz in vagy mit; — Die Tage zu grösseren Werken erkohren, azaz: die zu grösseren Werken erkohrenen Tage; — *Voss* pedig az *Odyssea* IX. könyv 93. versét *οὐρανὸν ὥσαν λωτοῖο πρῶτασθαι* azon szabadsággal, mellyel a *Torrentius* felebb említett megjegyzése szerint *Virgilius* vitt graecismust a maga nyelvébe, nem accusativussal, hanem genitivussal vitte át németre: Sie reichten *des Lotos* ihnen zu kosten, mint a francia mondja: prendre du café. — *Schiller*. Was thun? Spricht Zeus — egészen franciásan: Que faire? dit Jupiter stb.

Nevezetes hely a debreceni grammatikában

lap 205 : Látjuk, hogy eleitől fogva egyik nyelv a másiknak tulajdonságait tette magáévá, és annál fogva pallérozódott. S ha így, nevezhet-e holmi furcsa ember, ha társasági beszédben, társasági tónusú írásokban, így szólunk : Jónak leltem elvenni (ich fand gut, je trouvai bon), — szerencsését csinálta nála (er hat bei ihr sein Glück gemacht) — jó vagyok hozzád (ich bin Ihnen gut) mert ez nűánsza a szemérmes leány vallásában ennek : szeretlek ; — jól vagy rosszul néz ki (er sieht gut oder übel aus) ; — szerencsém van őt nálad bemutatni (ich habe die Ehre ihn Dir vorzustellen) ; — megismerte a respublicát (er hat die Republik anerkannt ; németül is szóról-szóra fordítva az : il a reconnu la république után). Nevetheti-e, ha, a sok *hogy*-nak elmellőzése végett, infinitivussal élünk ? láttam jönni ; holott már példát ada rá Zrínyi : Német, mely (ki) tégedet a föld alatt kíván lenni, segítséget hoz kárával talán ? s Gyöngyösi : Gondolnád azt lenni Didó siralmának, s Beniczki : Embert erkölcséről, Nem nemzetségéről, Ismerjed jónak lenni. — Tudni, a nyelv törvényeit elmulthatatlanul szükség, szükség azt is tudni, mi van szokásban : de azt is szükség tudni, mi adhat trópicus diszt, s el nem feledni, hogy kevés regula van kifogás nélkül, és hogy a regulától eltávolozni sok helyt trópus vagy figura, s nem anomalia.

Azonban igen is igaz, hogy ez a szabadság csak azoknak való, akik a nyelvet tanulták, tudják ; aki nem tudva, nem akarva, megszorulásból hibázik, járjon a törvény szerint. Ezeket Révaihoz, Pázmányhoz, Káldihoz, Szenczi-Molnárhoz, az Adria Sirenéhez kellene küldeni iskolába, s csak akkor kellene nekik licentiatusságot adni, midőn a Bürger Mamsell La-Reglejét lévvé és vérré fogták volna változtatni s megtanulták volna, hogy a duzzadt vén Strunsel tanításaitól um nichts und wieder nichts és der Bonne bloss zum Possen, eltávolozni sem nem szabad, sem nem illő. — De bizony a magyar Sion kőfalainak

őreit is, előbb hogy elkezdenék siralmas siralmaikat, iskolába kellene küldeni Heynéhez és Mitscherlichhez, hogy, ha mindamellett, hogy őket éigig magasztalják, nem értik, e kettőtől (nevezetesen abból, amit Mitscherlich mond a Horác elébe tett praefatióban lap IV. és XI.¹ tanulnák meg, szabad-e vagy

¹ A Mitscherlich Horatiusa (Lipcese 1800, két nyolcerétű vastag kötetben) nem forog minden kézen, s a drága idők a könyvvásárlást is elnehezítették; mentséget, sőt hálát érdemlünk tehát, ha a helyet kiírjuk.

Pag. IV. „Igitur quamquam is, qui poetae alicuius verba ac sensum commode atque perspicue explicat, boni omnino interpretis partes sustinuisse videri debet; in Horatio tamen maiorem campum, in quo se exerceat, apertum sibi existimare debet; quumque Horatius is sit, per quem Romanae poeseos maiestas steterit, qui linguam suam Ennii, Lucretii aliorumque conatibus tantum exasciatam felicissimi ingenii lima perpoli-verit, eamque ad Graecae poeseos gentum inflectendo informandoque novis et exquisitis sermonis poetici augmentis locupletaverit, adeo, ut tota Romanorum poesis novam inde, eamque beatam ac satis liberalem induerit faciem, quam quidem tanquam exemplar consummatissimum seriores, qui aliquid sibi videri vellent, poetae sibi proponerent contemplandam, exprimendamque unice allaborarent. — —“

Pag. XI. Etenim satis exploratum est, Romanos, maxime poetas, ad graeca ingenia sese prorsus composuisse, graecaque exempla aut plane expressisse aut imitando adumbrasse; tum Horatium, qui novum lyrici carminis genus e Graecia Latio inferret, ad graecos Lyricos exprimendos se applicuisse, etiamsi nulla istorum, quae rei fidem adstruerent, fragmenta superessent, neque ipse aperte, unde profecisset, fateretur, ipsa tamen plurium carminum, qua argumenti indolem enunciationisque vim plane graecam, ratio istud abunde comprobatur. Quo in genere admodum probabile est poetam ita versatum esse, ut, quum assidua poetarum graecorum, maxime lyricorum, lectione bene penitus sese in eorum familiaritatem dedidisset, graecorumque versuum tentaminibus ingenium ad eos plane conformasset,

nem? a szokástól — a köznép szokásától! — eltávolozni, az idegent követni, szókat rövidíteni, változtatni, új szerkeztetésbe hozni, sőt — amit szeretnénk csak a legkevesebbeknek mondani — szókat teremteni is.¹

primum, quo sermo latinus horridus adhuc et prae fractae asperitatis, emolliretur rotundiorque existeret, iis ad verbum vertendis insudaret, tum liberiore imitatione spiritum Graiae Camenae excipere, inventaque eius sua facere conaretur, donec tandem assidua hac contentionis asperitate vires perfectas constitutasque nactus operi suo ita sufficeret, ut, quum ad argumentum, ut ita dicam, Romanum deferretur, non tam a Graecis lumen suum accendisse, aut ab iis tantum defluisse, quam omnes ex sese virtutes expromsisse videretur.“

¹ A hiúságokból gyúrt Cicero, ki minden nagysága mellett oly pulyácska is volt, hogy igen gyakran affectálgatott idegen szerepet, s épen ezen hiúságból affectálgatta az academicusok kétkedéseit is, mentségeket hordogat elő (Acad. quaest. IV. 6, 7.) azon bátorságáért, hogy ő a *qualitas* szót csinálni merészlette. Nevetni kell hiúságán, midőn a nem kért mentségnek köze pette ezt mondja: Dabit is enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Graeci, ipsi faciunt, a quibus haec iam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis. És alább: *Qualitates* igitur appellavi, quas ποιότητες Graeci vocant; quod ipsum apud Graecos non est *vulgi* verbum, sed *Philosophorum*. — Nem jobb volt volna-e a πάθημα-kat is passióknak nevezni mint két szóval: perturbationes animi? — Mi azokat szenvedelmeknek nevezhetnők; mert ha az engedni-ből lehetett engedelem, miért ne szenvedelem a szenvedni-ből? s innen aztán jönne Leidenschaftlich, passionné, *szenvedelmes*, avec passion *szenvedelemben*, s tovább *szenvedelmesen*. Ez a bölcseségnek botrányozás és bolondság: de az ő bölcseségökkel nem kell gondolnunk. Non erit vulgi verbum, sed *Philosophorum*. Csak hogy végre épen úgy jut el aztán a vulgus közzé is a szó, mint a Szaklányi által nevetett Urodalom — (a dalom és delem terminatio a fejedelem szóban substantivumtól, a sokadalomban adiectivumtól jó; és így összeroskad a puristák okoskodása, hogy ezeket csak ver-

„Mind más az!“ azt mondják ezek, s ítélje meg aki ítélhet, ha mind más-e? „A rómaiak nyelve és a görögöké rokon nyelvek voltak. A mi nyelvünk keleti, ennek egészen más geniusa van, mint a nyugotiaknak. Nekünk nem ezeket kell követnünk, nem ezeknek szépségeit kell magunkra raggatnunk; azok a szeplőtlen szűz (a magyar nyelv) természeti pirosság által szép arcain csak kenőcsök; be kell hatni a nyelv természetébe, annak rejtett tehetségeit kell kifejteni, eredeti szépségeit kell megadni; nem fordítani kell, az csak rontja a nyelvet, hanem eredeti munkákat írni; — így lesz *magyar iskolánk*. Keletre vissza, nem nyugotra! — Követni fogjuk a tanácsot, mert értjük, hogy nem egészen helyes intéseikben van valami igaz és gondolt is. De minek-előtte a festésnek, faragásnak, muzsikának s architekturának tanulása végett, hogy ne *európai*, hanem *magyar iskolánk* lehessen, útunkat az Ural hegyei felé vennők — oh ott igen szép festések, faragások, szép muzsika, gyönyör paloták vannak! — megengedik, hogy mi a Vaticanum és Campidoglio s a Museum Napoleon felé vegyük útunkat, itt a Raphael

humokból eredő szókkal lehet összeforrasztani) tökéletesítem, eszközlöm, stb. — Hadd álljon itt Cicerónak egy más helye is, mely mellettünk szól, hogy aki azt a forrásból nem meríti, általunk juttassék tudásához: *Postea mihi placuit, úgymond de Oratore L. I. C. 34., eoque sum usus adolescens, ut summorum Oratorum graecas orationes explicarem; quibus lectis hoc adsequeretur, ut cum ea quae legerem graece, latine redderem, non solum optimis verbis uterem, et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quaedam verba imitando, quae nova nostris essent, dummodo essent idonea.* — Azt, amit alább (L. III. c. 12.) mond: *neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus* — meg kell érteni akarni s érteni tudni; s szem előtt kell tartani, amit az 52-dik fejezetben tanít: *In singulis verbis illa tria tenere, ut translati utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervertistis.*

és Le Sueur s Poussin festéseit s a Róma s Herculanum fennmaradt kincseit csudálni, s a Palladióktól s Vignoláktól, a Haydenektől, Mozartoktól, Salieriktől, Cherubiniktól leckéket venni. Azoknak a Dón felé szerencsés utat s gazdag zsákmánnyal megérkezést kívánunk.

3. Báróczy Sándor életrajzából.

Mind azon, ami Báróczynak tollából folyt, annyi báj, annyi kellem, annyi csín és kecs ömlött el, mely az ő vétkeseknek látszó szólásait még azokkal is megkedveltette, akik a nyelvnek úgynevezett tisztasága mellett buzognak s minden újítást nyelvrontásnak kiáltoznak. A magyar nyelv művelése végett összeállott erdélyi társaság, mely egyenesen e célra ment ki, és amely (Munkái I. dar. Szeben, 1796. 1. 7.) azt állítja, hogy ennek jobbítás nem kell, mivel ez *tökéletes*,¹ magasztalja Kaszandrát, mint amely (I. 121.) az Illyés András püspök és a Gyöngyösi István, a gróf Haller János és László munkáival együtt, oly szép, oly jó, oly igaz magyarsággal van írva, hogy a mai íróknak például szolgálhat. — Kénytelenek vagyunk vallást tenni, hogy mi e helyet még kevésbbé értjük mint a könyvnek, mellyel örök ellenkezésben vagyunk, sok egyéb helyeit. Mert ha Kaszandra s az Illyés András püspök stb. munkái kánonja lehetnek a nyelvnek,² úgy sanctionálva van

¹ „Tökéletes, gazdag, szép és ép“ — és minden aminek akarjuk! Csak hogy egészen reá illik, amit Voltaire mond a franczia nyelv felől: C'est un pauvre orgueilleux à qui cependant il faut donner de l'aumône. (Egy rátartó szegénylegény, akinek az ember mégis kénytelen alamizsnácskát adni.)

² Illyés András püspöknek *Tüköre*. MDCV. — Lap. 19. dicsekedik anyjának mondani a szűz Máriát — I. 48. Egy zsidó legistentelenebb, és vakmerőbb a többinél, a koporsóhoz közelgete. — I. 90. egy éneket, csudálatos dolgokkal teljest,

a neo- és xenologismus; úgy gondosabb íróink közül, Pázmányon kezdve a mi időnk legújabb díszéig, a tudományos olvasónak más okból, a nem tudományosnak ismét másból tetsző Berzsenyiig, *egyetlen egyet* sem nevezhetünk, akit kárhoztatni lehessen; úgy nem egyedül Kaszandra érdemlette a tiszteletes említést, hanem az erkölcsi mesék és erkölcsi levelek is, mely két munka felől a purismus bajnokai azt ítélik, hogy ezekben Báróczy elrontotta a maga nyelvét s dicsőségét eltemette, önmagok az erdélyi társak is igazi nyelvrontók; mert avagy magyarul van-e mondva — a szót ezeknek értelmében vévén — „tisztába hozni“ (ins Klare zu bringen?), magyarul-e a „magyar nyelv fővebb tulajdonságait gondoltam gyenge tehetségem szerint lerajzolni, megállandósítani, becsületet csinálni?“ (a francia faire honneur után németbe átvitt Ehre machen példájára?) — Tudniillik ítéleteink azért különböznek itt, mint minden más esetekben, mert állásainknak pontjaik különbözők, s egynémely megszerette az alantabb helyet, ahová őt a történet vetni találá, s nem hág fel azon pontra, honnan a nézést tenni illik, vagy oda felhágni erőt nem szerzett, s sok nem is kapott.

Daykának versei előtt hosszabban szólottunk az új szólások és új szók védelmére, s örvendve látjuk, hogy előadásunk sikeresebb volt, mint reményleni merészlettük, s leghevesebben ellenkező puristáink közül néhányan a mi felünkre áttértek. De ott koránt sínes mind elmondva, amit el lehetett volna mondanunk, ha a kicsapás hosszabb is, mint oda talán

kezde énekelni. — l. 94. Volt egy ember, istentől küldetett. — l. 175. a vallásnak mindenütt ellene mondatik. — S Gyöngyösi, a Keményiásban: azon közben mint a Kaukáz (a puristák szerint *Kaukazus*) hegyében, amely oroszlánnak elloptak kölykében . . . — és a legszebb tetrastichon, mely valaha írva volt, a Palinodiában; és épen azért ilyen, mert minden sora neologisál: amint szöke vize lefoly a Dunának stb.

illett. Használjuk az alkalmat, s egy értekezésünkéből, melyből azok is vétettek, amiket ottan mondottunk, pótlékképen még egy-két szót teszünk le itt.

Az erdélyi társak lap 19. ezt mondják: „A Cicero halhatatlan beszédei keresetlen, mindennapi szókkal vannak írva, melyeken sem az óság penésze, sem az újság íze nem érzik; cifraság és elmésségek csillámló fényei nélkül; a szolgáló leány is megérthette.“ — Oly beszéd, mely a járatlant könnyen megtéveszthetné, de nem azt, aki Rómának nyelvét és íróit nem a szokott felületességgel ismeri. Mert mi úgy hisszük, hogy meghatározni mi volt legyen a Cicero korában keresett és nem keresett, mindennapi és nem mindennapi, nem oly felette könnyű mint némely olvasó gondolná; úgy hisszük, hogy Cicerónak beszédeit a néphez nemcsak a konyha-leányok — kik a rostrák mellett nehezen fogtak összegyűlni a beszédet tartó consul hallgatására — hanem sok polgárok és polgárok is igen csak oly formán értették, mint a szombathelyi? meghalt nagyprépost, a rudinai apát és a sopronyi superintendens cathedrai beszédeiket érti nagy része az ő hallgatóinak. És ha egyedül azt tarthatjuk jól írottaknak, amit a nép sepreje is ért, ha keresett, ha nem mindennapi, ha csonkított, kinyújtott, elváltoztatott szókkal élni vétek, mi lesz úgy Lucréc, mi Virgil, mi Horác? mit mondunk arra a csinos íróra, a legesinosabbra, melyet a föld asszonyának nyelve s literatúrája ismert, aki úgy hitte, hogy írása nyerni fog, ha nem *illi*-t, hanem *olli*-t mond? Mi lesz úgy az óság penészen kapva kapó Sallustból, kit a szolgáló leányok meg nem értettek, és aki kevélyebb volt, minthogy a szolgáló leányoktól megértettetni akarhatott volna? mi az ő nehéz, rögös, zordon beszédű tanítványából, Tacitusból, s mesteréből Thucydidesből? S kinek fogjuk szebbeknek mondhatni elegiáit, a szolgáló leányoktól is megérthetett, könnyen ömlő, természetes Ovidéit-e, vagy a kényesebb ízlésű Tibulléit? —

Mint itt az erdélyi társak, úgy fog itélni minden, aki annak értéséig nem emelkedhetik fel, hogy a nyelv dolgában nem a *szokás* a főtörvény, hanem a *nyelv ideálja*, hogy a nyelv az legyen, aminek lennie illik: *hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez.* — De ennek értésére komoly tanulás, el nem foglalt elme, idegen nyelvek ismerete s dolgozási gyakorlások vezethetnek el bennünket.

Minden kétségen kívül azt illik, azt kell cselekednünk — ebben purista és neológ egyet ért — ami nyelvünknek és literaturánknak legtöbb hasznot ígér, és oly hasznot, mely után nem fogunk törekedni sikeretlenül, amelyet elérni nem lehetetlen. — S mit nyerünk, ha a puristák tanácsát fogadjuk el? azt, hogy nyelvünk megmarad a maga tisztaságában, természeti erejét kifejti, arcát idegen kecekkel el nem tarkítja, egy szóval: hogy nyelvünk *az lesz, ami volt.*¹ — S mit nyerünk, ha azt cselekedszük, amit minden lelkes, minden gondos írónk cselekedett? amit Virgil, Horác, Cicero javal és tanít? amit a debreceni grammatika elkerülhetetlennek mond és nem kárhoztat? — azt, hogy a mi műveletlenségének szennyeiben senyvedett nyelvünk ezeket a szennyeit végre lerázza, természeti erejét kifejti, a neki tulajdon szépségben előkél, és ezt idegen, de elfogadható szépség által neveli, fertelmes

¹ „Megmarad a maga tisztaságában.“ És így csínatlanságában, durvaságában, szegénységében is. — „Természeti erejét kifejti.“ Fogja azt a neológok útján is. — „Arcát idegen kecekkel el nem tarkítja.“ Az, igenis vétek lenne; de hát a római nyelv el van-e tarkítva a görög kecekkel? a német el-e a francia kecekkel? szemünk ezen idegen kecek látásához a magyar arcon végre hozzá szokik, s az idegen kecs a magyar arcon, addig nézzük, hogy végre *magyar kecs* legyen. — „Nyelvünk azzá lesz, ami volt.“ De mikor volt? az Ilyés és Gyöngyösi idejében? a Tinódiéban, Pesti Gáboréban? a Látiatucéban?

hosszaságú szavaink farkaikat — (reménység, remény; békeség, béke; háladatosság, hála; szorgalmatosság, szorgalom; kellemetesség, kellem; kegyesség, kegy; alkalmatosság, alkalom; ékesség, ék; csinosság, a cultura értelmében, csín; szemöldök, az egyes számban, szemöld; árnyék árny) elnyesi; a rütalakúakat (esztendő, év) szebbekké változtatja, s így a beszédnek könnyűséget, fentebb poétai dísz ad; — azt, hogy ideáink, melyeket eddig vagy idegen szókkal, vagy épen nem tudtunk megjegyezni (Luft, eddig levegőség!!! most lég; Wesen, nem valóság, mert a való wahr és das Wahre, és így a valóság nem Wesen, hanem Wahrheit, most lény; Geist, nem lélek, mert az Seele, hanem szellem; universum, universitas és universalis, egyetem és egyetemi — s így egyetemi historia; virtus, egykor jóságos cselekedet!! most rény; simplex, einfach, egyszerű; modestus, szerény; billig, méltány; leichtsinnig, könnyelmű; eifersüchtig, féltékeny; Stoff, anyag; Fülle, telj; Reim, rím, mert a cadentia egészen egyéb; statua, szobor, mert az oszlop columna, a bálvány pedig idolum; der Grund in einem Gemälde, alagy; geschickt, ügyes, ungeschickt, ügyetlen, nem idéten; Sinn, érzék; zart és Zartheit, gyengéd, gyengédség; Reiz, charme értelemben, kecs, irritation értelemben inger; imitari, mímelni; wiederholen, ismétleni) — hogy, mondom, ideáink, melyeket eddig vagy csak idegen szókkal, vagy épen nem tudánk megjegyezni, s midőn el nem kerülheténk, vagy midőn szegénységünket megvallani nem akartuk, nem gondolván vele, értetünk-e vagy nem, a szomszéd idea szavával tettük ki (mint igaz, justus és verus), már egy részben nevet kaptak, és idővel (mint Muth, Frechheit, Frevel, Genuss, Bewusstsein, Bedürfniss, feierlich, höflich, empfänglich, fein, Schwärmerei, crime és délit, Meuchelmord, Hochverrath, Verachtung, s ezer meg ezer más) nevet kapni bizonyosan fognak, s így propter egestatem linguae nem maradunk tudo-

mány és tudományos munkák nélkül; — azt, hogy szólásunk, a köznép szólásaitól eltávozván, nemesbbé lesz, energiát, precisiót, kellemet, zengést nyer; — végre azt is óhajtanók, nagyon óhajtanók, hogy e nyereséget sokan tudnák becsleni, hogy nyelvünk *többszínűséget* (Vieltönigkeit) kapván, Homérrt és Horációt, Liviust és Tacitust, Klopstockot és Voltairet *egy* nyelvben fognánk ugyan, az az magyar szókából fűzött beszédben, de nem *egynemű* beszédben, s mindenikét a *neki tulajdon színben, tónban*, fordíthatni. Felér-e ennyi haszonnal, amit nekünk a puristák ígérnek? s nem volna-e oktalanság az ő tanácsokat követnünk? — ha való, hogy minden jobb, minden lelkesült író, gyakorta nem akarva s önmagától is meg nem sejtve, új szólásokat teremt; ha való, hogy a nyelv aszerint változik és bővül, a mint ideánk s ismereteink szélesebbre terjednek; ha való, hogy egyedül a kihalt nyelv változhatatlan, az élő pedig, jobbra vagy rosszabbra, mindig változik.

De mint arrogálhatja magának ezt a hatalmat egy vagy más író? Szókat *erővel származtatni* is véték már: mit *teremteni* is? Van-e erre példa a görög, a deák s az új nemzetek nyelveiben? Ezen ellenvetésekre felelnünk kell, mert megvalljuk, hogy a nyelv szentebb birtoka az egész nemzetnek, mint hogy azt kéje szerint illethesse mindenkiki; kivált midőn a dologhoz olyak is fognak, akik ahhoz semmit nem értenek, s végre még az a rettenetes szállhat meg bennünket, hogy ami a Babel tornya körül történt, közöttünk megújul. — A szabadságot mind erre az író ottan veszi, ahol a leuktrai s mantineai hős vette volt azt, hogy az ellenséget sine imperio megverje s honát az elnyomástól megmentse; ott veszi, a hol az veszi a magáét, aki, látván, hogy némely hang még nem kapott betűt, az azok nélkül szükkölködőknek siglát ada, s a betűk számát megsaporította; ahol az vette a magáét, aki a lant négy húrjaihoz többeket fűzött; míg a számtalan

változtatás annyira ment, hogy most már a fortepianóban a legzengőbb, legtökéletesebb muzsikaiszert bírjuk. — Csak nyerjük meg tehát a diadalt, mint Epaminondas, s nem fogunk retteghetni a károhoztatástól, mint ő nem rettegett, mert tudta, hogy a vad sokaság és azok, akik abban a legszemtelenebbek, legkajánabbak, megtévedhetnek ugyan, s űzhetik dőreségöket, de. az irigység fenesége utoljára is magasztalássá, s gyakorta még hálává is, vál. — Teremte-e új szókat a görög író, azt nem igen tudhatjuk, mert Musaeusnak s Orpheusnak írásai elvesztek, s a Homer idejében a nyelv már kész és bőv, sőt gazdag volt, s minthogy a későbbi írók az ő szavaival mint az egész nemzetével éltek, ezek közt az ő általa alkottakra nem ismerhetünk; sem azt nem ítéltjük meg, igen keveset kivén, mely szókat vett a Cecrops népe az egyiptiektől, elveszlvén nyomaik. — Az ezzel rokon deák, szorultságában azzal segíte magán, hogy a görög szókat minden félelem és kétségeskedés nélkül vitte be a magái közé. Ugyan ezt tették a római nép és nyelv leányai, az olasz, francia, spanyol és portugál, hol a deák, hol a görög szókkal, s a német e két régi és az új francia nyelvek szavaikkal, azzal rejtven el szegénységöket és a kölesönt, melyre őket a megszorulás kényszerítette, hogy a felvett szók terminatióit elhánták, s így az egészen idegenekből nationalisáltakat csináltak; s minthogy az ilyekkel az ő íróik literatúrájoknak első ideje óta mostaniglan megszokadlan sorban éltek, azok önálok épen úgy tartatnak honiaknak, mint magyar születésűeknek a Frangepánok, Hallerek, Mitterpacherek. — De egészen ellenkezőképen van minálunk a dolog; az idegen szók a mi nyelvünk szavai közé teljességgel nem illenek, azok ezek közül kirívnak s szegénységünket, szorultságunkat, s a szégyelt kölesönt minden nyomon elárulják. Ha mi a görög és a deák szókat francia terminatióikkal vettük volna fel (tón,

triumpf, théâtre, tónusch, triumphusch, theatrum) ezek az idegenek kevésbbé bánthatták s bántották volna füleinket. — Ide járul, hogy az egyik botlásból a másikba vetődött íróink Teréziának uralkodása alatt kevélységre szoktaták a magát nagyra tartani kezdő szegény-legényt, kinek az alamizsnácskára s kölcsönre oly nagy szüksége volt, hogy inkább meztelen legyen, minthogy magát idegennel fedezgesse; s minek utána még az oly író is mint Kónyi János hadiszolga, megmutatá, hogy nélkülök ellehet, s fél század óta az idegen szókat nyelvünkben úgy rettegjük, mint a pestist, nem tehetünk egyebet, mint azt, hogy magunk termesszük, fonjuk s szövjük ruháinkat; hanemha tovább is meztelen akarunk maradni.

De ha van-e e szabadságra bennünket felbátorító példa más nemzeteknél? — III. Gusztáv, a még élő szerencsétlen királynak atyja, így pótolta ki a svéd nyelv lexikonának üreit, nem mint király, hanem mint író; s a nép reá ismert a célzott haszonra, s a bővítést hálának érezéseivel fogadta el. De mi szükség idegen példákat keresnünk, látván, hogy sok szavai Barczafalvinak és Dugonicsnak az indigenátust megnyerték, s Virág, a mi Horáci originálitású írónk és a mi szerény merészségű Kisünk sokakra már reá nyomták a sanctió pecsétjét? — Új nyelvet a sokaság teremte: a már készet (amint azt Wieland megmutatta Adelung ellen) nem a nép, nem a szokás, hanem a jobb írók viszik azon tökélet felé, ahová az felhághat; s az újonnan teremtetett vagy származtatott szónak elfogadására mindig hajlandónak fogja magát mutatni a nép, ha az *multhatatlanul szükséges és széphanqzású* lészen,¹ és ha az író azzal gyakrabban nem él mint illik, s stíljével a füleket elbájolni tudja. Midőn Báróczy írt, azt merni korán

¹ Ha Barczafalvi belörmészt és bőrdéket nem csinált volna, a belse, emlep, ermec, esde, gyepleg, idom, közömb, nyillám, úgy találtak volna kedvességet, mint a cím talált.

volt volna, s valljuk meg, hogy ő e munkára elkészülve nem volt; ezt senkitől nem várhattuk volna inkább, mint Révaitól. A válopont örökre el lesz ugorva, ha most nem tesszük; ha pedig tesszük, a nyelv óriási léptekkel fog haladni minden szakaiban. Mi jobb, csinálni-e új szót, hogy e szó nélkül ne legyünk tovább? vagy ne csinálni, de nélküle örökre ellenni?¹

De ha Báróczynak ezt nem köszönhetjük is, az, hogy közelítettünk e ponthoz, hogy most e ponton állunk, egyenesen az ő érdeme, mert ő érezteté legelőbb és leginkább, hogy ha akarjuk, menni fogunk, midőn a maga újításait a legcsinosabb, leggondosabb stil és azzal az egészen ismeretlen báj által mindazoknál, akiknek ízlése a szépet elismerni tudta, kedvességbe hozá, és aki éppen e miatt puristáink által a legveszedelmesebb nyelvrontónak tartatik, — holott Bessenyei, ki nem éle kevésb idegen szólásokkal, de akinek írásaiban a legcsinatlanabb pórbeszéd együtt áll a franciás kifejezésekkel, magától minden olvasóit elkergette. A Báróczy múzsája egy gráciaalakú s növésű, nagy nevelést nyert leány, kinek még selypítéseit is kellemnek vesszük: a Bessenyeié — ha a kép nem volna illetlen — egy alföldi piros-pozsgás leányasszony, ki ama körül cselédkedik, és akin az asszonyától eloltanult városi szólás, az asszonyától ellopkodott ék sem áll jól, mert a közé, amit felszedett és ami neki tulajdona, nem tud hozni összeillést. S az olvasó elakad, látván, hogy az, aki szüntelen panaszoja nyelvének szűk voltát, a kész szókkal finnyáskodik élni, s a Tisza partján ismeretlen silány szó felől, mely magyarosan hangzik, és mivel nüanszot fest, igen becses szó, Holmi l. 339. azt itéli, hogy az „soha sem volt magyar szó, nem is lesz“.

¹ Herder azt mondja, hogy a mely nemzet a szót nem bírja, a dolgot sem bírja: s a mondás nem szenved kétséget

4. Beregszászi és Sipos bírálata.

(Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. k.)

Dissertatio Philologica de Vocabulorum derivatione in lingua Magyarica. Scripsit Paulus Nagy de Beregszász. Pestini, typis Trattneri. 1805. 8. — XV. és 263 lapra.

Ó és új magyar, vagy rövid értekezés, miképen kelljen az ó-magyarssággal az újat egyesíteni; az az miképen kelljen a régi magyar nyelvet új szavak, szólások és formák által gazdagítani, úgy hogy azt természeti állásából (?) ki ne vegyük, mint némelyek (!). Előadta egy a régieket és (a) helyes újításokat egyformán kedvelő, de a nyelvet elrontani iszonyodó Magyar. Pesten, Trattnernél, 1816. 8. — 96 lapra.

Köszönetet érdemlenek a nemzettől, valakik nyelvünk ügyében megszólamlanak, s kimutatván írónknak megszikamlásait, az eláradható veszély ellen gátat rakni igyekeznek. Szépérzésű embernek a más meztelenségeit felfedezni mindig kerül valamibe, s midőn a közönséges olvasó az ily megszólításban nem lát egyebet vadságnál, a jobbak érzik, hogy a tett nincs heroismus nélkül. De aki másokat feddeni akar, annak ismerni illik azt amit fedd, annak tudni, legalább sejteni illik, lehetnek-e okok, melyek a megfeddetett hibák követésére indíthatták. Külömben a leckéző kevés sikerét látja tanításainak, s midőn a pusztító veszélynek gátat igyekszik vetni, maga áraszt el oly állatásokat, melyek a nemzet előmenetelét, ha el nem akaszthatják is, tartóztatni fogják.

Azoknak, akiket Sárospatakon theológiát tanított ex-profeszor Beregszászi Pál s szentesi prédikátor és profeszor Sipos József urak¹ itt nyelvrontással vádolnak, az a panaszok lehet e két tudósaink ellen, hogy literatúránkkal azaz nyelvünk

¹ [A szerkesztő megjegyzi, hogy Sipos József nem szentesi prédikátor, hanem „az odaváló iskola első tanítója.“]

mostani állapotával aszerént, ahogy feddeni s tanítani akaróknak illett volna, meg nem ismerkedtek és hogy úgy szólnak, mintha nem is tudnák, hogy superint. Kis és Kende-Lónyai prédik. Pánczél uraknak megkoronázott pálya írásaik írva s nyomtatva vagynak. Ezen két íráson felül szemmel kellett volna tartaniok azon két philologiai excursiót, mely Daykának versei s Báróczynek VIII. kötete előtt áll, hogy tudhassák, mint kelljen a féltett orthológiát védeniek, mely ezen excursióban jól-e? rosszúl-e? de megtámadva ugyan nagyon van. (Akik ezután fognak szólni e tárgyban, azoknak azt az értekezést sem szabad felednie, melyet Berzsenyinek verseihez a derék Helmezy függeszte.) Mindezek helyett prof. Sipos úr a maga Ó és Uj-magyarját tele tömé Cicerónak és Horatznak helyeivel, doktor Beregszászi úr pedig az etymologiai törvényeit fejtegeti s a szokás parancsolatait s tilalmait magyaráztatja s azt panaszolja, hogy íróinkat (kiket egyedül a Mondolattól¹ ismer) a senio confectus és caligans oculos (lap IV.) atyák aszerint nem értik, amint Izsák patriarcha nem ismert elváltozott alakú fiára. — Mind alkalmasint szükségtelen dolgok! mert a mi íróink (a jókat értjük; a rosszak nullák) tudva és akarva távoznak el az etymologia s a szokás törvényeitől; s századok óta mutatja a tapasztalás, hogy valamely tisztelt munka helyeivel polemizálni nem a legszerencsésebb neme a térítgetésnek; s szükséges-e azt az intést adnunk, hogy

¹ Lásd ennek csálhatatlan bizonyosságát sok helyeken a Dissert., de nevezetesen lap 209, sor 3., s Prof. B. úr Baróti Szabó Dávidnak és Pápay Sámuelnek tisztelt neveiket életében legelőször 1815. ápril 19. hallá neveztetni. Az olvasó ezt alig fogja hihetni s azt gyanítja, hogy B. úr ingerelve volt s úgy tett, mintha nem ismerné, amit igen jól ismert. B. úr a legnagyobb nyugalomban hallgatá barátjainak tanácskozásait s megvallá, amit tagadni nem lehet. — Ilyenek a gáncsolók.

az elhomályosodott Izsákoknak nem azon illenék panaszkodni, hogy fiaik nem azok már, akik hajdan voltak, hanem azon, hogy ők (nem akarván haladni korukkal) nem látnak. A *szép író* nem ismer főbb törvényt, mint azt, hogy írása *szép* legyen. Valami ezen igyekezetet segélheti, az neki mind szabad; akár engedi a grammatika és a szokás, akár nem. Ezt sok olvasónk megborzadva fogja hallani, de nem a Cicero, a Horátz, a Quintilián tanítványa; mi ezektől azt várjuk, hogy a megbotránkozottaknak azt mondják, hogy amit a Rec. itt állít, azt az iskolák is tanítják. — Usus ergo dominatur in linguis: scriptor nequaquam, ezt írja B. úr lap VI. s soha még hamisabb tanítás adva nem volt. Sőt az író parancsolja, hogy úgy legyen, s úgy lesz; sőt az író usussá csinálja, ami usus nem volt. Járatlan a nyelvek tudományában s nem ismeri a régi két nagy nemzet literaturáját és az ujabbakét, sőt a miénket is, aki ezt tagadni meri. A jó írónak abban áll egész kötelessége, hogy csak azt merje, ami nyereségére lesz a nyelvnek; a jó olvasóé abban, hogy mind azt tűrje, ami nyereségére lesz a nyelvnek s ne feledjük, hogy valamint van jó író is, rossz író is; úgy van jó olvasó is, rossz olvasó is, s magunk között elég példát találunk mind erre, mind arra.

A vádlottak örvendve nézik mindég, midőn az ellenkező fél emberei hallatják nehezteléseiket; ők magokat hibázhatatlanoknak sem nem tartják, sem tartani nem akarják; ők magok is lelnék vétkeket dolgozásaikban, — ezt bizonyítják azon írásaik, melyeket másod ízben eresztenek ki; ők érzik, hogy még mind az egyik félnek, mind a másiknak darabosságaik vagynak, melyeket az idő és a fáradhatatlan szorgalom le fog tördelni. De kérdjük tehát el nem foglalt elmével: Melyik út vezethet el bennünket a tökéletesség legtetősb fokáig, az-e, amelyen péld. Péczeli ment, vagy az, amelyet nekünk metrikus triumvireink s Báróczi, Bessenyei és Ráday nyitot-

tak? Péczeli, mint a németek közt Adelung, azt a könnyen érthetőséget kereste, mely igen is közel jár a platitűdhöz, mert mindeneknek akart használni: amazok erőt, tisztaságot, gazdagulást, szebbzengűséget s poetai csínt, melyet a lelketlen olvasó nem becsül, becsméll, mert nem ért. — Péczeli is neologizált olykor, olykor Péczeli is mert, de keveset: amazok sokat; s valljuk meg, az ő merések némely esetekben messzebb ment, mint vártuk; valljuk meg, hogy merészebb követőik olykor szinte a pajkosságig mennek. De gyarapodott-e valaha valamely igyekezet anélkül, hogy szerencsésen próbák is tétettek? s a megtévédek nem vezettek-e már sok esetekben arany erekre, melyeket a szerencsétlen próbák nélkül nem fogtunk volna ismerni? Hadd botolgassanak merőink! hadd rontsák a nyelvet a szidalmazottak! Az oly lelkes írók, mint az a tisztelt férfiú, akinek a régi magyarok vallásbeli és erkölcsi állapotokról írt értekezése egyik fő díszé a Tud. Gyűjteménynek, (II. kötet, lap 27—91) tudni fogják, mint kell használni a merést, s nyelvünk s literaturánk haladni fog, nyerni fog.¹

Doktor B. úrnak munkáján végig menni s annak minden hamis tanítását kimutatni nem engedi a hely s rec. fél kifárasztani olvasóit, kik az etimologiai, hasznos, szükséges, de nem gyönyörködtető vizsgá-

¹ Az aki itt szól, hamis szemérem nélkül kimondja, hogy ha legközelebb megjelent IX kötetei újra nyomtattnának, a közönség látni fogná, hogy ő dolgozásain sokat változtatott. Van holmi, ami ezen kötetekben nem aszerént van lenyomtatva, ahogy ő akará: van sok egyéb, ami különben is kíván változtatást. Próbálni szabad, próbálni kell; mert minekutána a nyelv a természet intése és a Horáitz szava szerént azon egy mindég nem lehet, a változásokat valakinek kell kezdeni. Az egész nemzet azt egyszerre nem kezdheti, azt egy kezdi csak, vagy csak egy-kettő, s a dolog, ha kedvet talál, magában megy, ha nem talál kedvet, elakad. De maga ez az elakadás

latokba, ha nem grammatikusok, hamar belé fáradnának, ha pedig azok, e vizsgálatokra szükségük nincs. Csak nehányat tehát. — Lap VII. gáncsol-tatik a *hüttelen*. Minthogy azzal Révai élt (lásd verseit), az a Révai, aki új szót teremteni nem szeretett, de az elavultakat keresve kereste, úgy hiszi rec., hogy a szó, régi szó; s ha így, azáltal, hogy régi, bár rossz formátiojú volna (de hiszen a tisztatlan és méltatlan nem jobb), tőlünk tisztetletet kívánhat. De a dolgot nem elég az etimologia mikroszkopiumán tekingetni; a poétának, a szépírónak egyébre is vagyon gondja. Ime a B. úr által javasolt *hülségtelen* az infidelitást *hülségtelennek*, a B. úr által gáncsolt *hívtelen*, *hívtelenségnek* fogja adni; s ítélje meg, akinek az effélék felett ítélni szabad (mindennek nem szabad), mit ér oly szó, melyben a *ség* kétszer hallatja magát? — Arra, amit B. úr a *köny*, *könyv* és *könny* felől először lap V, másodszor lap 43, harmadszor lap 158, és negyedszer lap 196 mond (a munka gond, rend csín nélkül van írva és még az oly portékácskák is, mint lap IV sor 21 ismételtetnek), csak azt jegyzük meg, hogy *köny* már megvagy-on Molnár Albertnél a szótárban, de megtévedésből *göny* alatt, s a *köny* némely megyéinkben ma is ismeretes. A könyvhullatást, *könyvhullatássá* változtatni még akkor sem szabad, ha az etimologia

is használ, mert a következő korokat tanítja, mit nem kell illetnie. Csak azt ne feledjük, hogy nem mind rossz az, ami olykor kárhoztatik, mint nem mind jó, amit a jelen kor javal, csudál; csak azt ne feledjük, hogy olykor a később idők javasolják, amit a maga kora nem javalt. Ami a bántásokat illeti, melyeket néha szenvedni kell, azokra nézve gondosb olvasó jól fogná tenni, ha megtekintené, amit a lelkes Döbrentei Sonnenfels felől (Erd. Mus. VI. füzet, 141. lap) mond. Ha igazán szeretjük a hazát és a nyelv ügyét, érettek szenvedhetünk is valamit s az olykor nem nehéz, az olykor magával hozza a jutalmat.

kivánná, valamint a *könyvet* nem *könyvvé*. Rossz B. úrnak a *feledék* is, noha a Duna körül még a nép szájában él, hogy a szó jó szó, látjuk a *feledékeny*-ből; rossz a *védek* is az *oltalmazok* értelmében, s azt B. úr, nagy botrányozására mindazoknak, akik a dologhoz értenek, *vétek*nek akarja mondani és iratni; holott az *ízt*, hogy a *gustus* és az *articulus digiti* egymástól megkülönböztethessenek, midőn az ízlés orgánumát jelzi, *íz*-nek, midőn pedig az ujj cikkelyét *íz*-nek iratja lap 10, s a scénát *szén*-nek, az autumnust *ősz*-nek (nem *ősznek*), a caputot *fő*-nek (hogy coquitur maradhasson a *fő*) s ami haszontalansággal és képtelenségekkel néhány lapokat eltölte. Itt az egyhangzású, de két dolgot jegyző szókat megkülönbözteti, a *védek*ben a megkülönböztettet összezavarja, s az, aki az etimologia és a szokás tiszteletét tanítja és boszúlgatja, maga vét mind a kettő ellen.

De a nagy vétkeim felül B. úr még egy sokkal váratlanabbat ejte: Szót csinált! még pedig szükségtelent (ha ugyan van szükségtelen, amelyet rec. megismerni soha nem fog) és rosszat! Instrumentum viatorum, quo striam incidunt, úgymond lap 120 posset vocari *hornyák*, si quidem *hornyolni* striam incidere significet. De ez úgy nem ád *hornyák*-ot, mint *korhák*-ot, *dörgék*-et, *súrók*-ot, *reszők*-öt nem a *korhol*, *dörgöl*, *súrol* és *reszel*.

Prof. Sípos úr a nyelvrontók ellen lap 19 úgy kél ki: „Az igaz magyar szavak helyett újakat faragnak: a szorgalmatosság helyett *szorgalom*, a diadalom helyett *diadal*, jó jel helyett *jóslat* (crasisz nélkül *jósolat*, azaz jósolás), kivetkeztetni helyett *kivedleszteni*, gyönyörűség helyett *gyönyör*, míves helyett *mívesz*, s több ilyenekkel különböztetik meg magukat, mint mondják, a pór seregtől (hinc illae lacrymae!), mert ezekben néminemű fenséget tartanak. Továbbá az idegen eredetű, de már ismeretes és megatyafigódott szavakat kimustrálják.“ — (az idegent,

még ha ismeretes és bevett is, ki kell nem mustrálni. hanem kerülni, valahol kár nélkül lehet) — „az ismeretlenebb, de rájuk nézve tudomány-mutatókat pedig meghagyják, sőt úgy látszik keresik, mint *vignette, indigesz, ectypon, original, svada, Zeus, sanctuarium, caméék, aesthesis, palaeologismus*. Sőt mint pofozzák, úgyszólván magokat! *Typographus* nem jó, holott az előtte való sorban *typ graphia* megmaradott; *grádics*, ez díztelen; de *culturának monumentumai*, ékes magyarság. *Manuscriptum* idegen szó: de *kéz-irati codex*, gyönyörű tisztaság.“ — Rec. sok ízben csodálkozott már azon, hogy a nyelv tisztasága mellett buzgók, midőn azt hiszik, hogy mind látják, amit látni kell és amit látni lehet, azt sem látják. ami legközelebb fekszik előttük; de még soha sem csodálkozott inkább, mind midőn prof. Sípos úrnak e sorait olvasta. Ily tanításokkal bódítani el azokat, akik a magok gyengéjeket nem ismerik, de egy professornak és egy oly férfiúnak, aki Cicerót és Horátzot emlegeti, hisznek, vaktában hisznek, megbocsáthatatlan bűn. — Lássuk tehát a gáncsolt szavakat:

Szorgalom nem jó; a *szorgalmatosság* jó — Dr. Beregszászi úr itt nem bán ily sanyarúan, midőn lap V. így kiállt fel: Cui non commoveat bilem vox *irgalmatosság?* s lap 125 úgy hozza fel a *szorgalom* szót, mint jó szót. B. úr azért így, mert mindennapi könyveiben nem lelt *irgalmatosságot*, de lelt *irgalmat*; S. úr azért így, mert mindennapi könyveiben nem lelt *szorgalmat*, de lelt *szorgalmatosságot*; új íróink pedig azért így, mert ők nem csak azt kérdik, mi van, hanem azt is, mi lehet és minek kell lenni.

Diadal nem jó, — holott a *viadal* jó s a két szó nagy hasonlatossága irgalomra hajthatá vala prof. S. urat, scirent, si ignoscere manet. Hogy a veszedelem *veszedel* s a szerelem *szerel* legyen, innen nem következik. A szépíró tudni fogja mi lehet és mi nem lehet.

Jóslat rossz és szükségtelen, mert kész a *jó jel*.

De a kettő azon egy-e? ha ez teszi e azt a szolgalatot, amelyet amaz? *Jós* a Molnár Albert szótárjában *Magus, Saga, Incantator* stb. által magyaráztatik. A babona rokonsága miatt írónk ezek mellé az *augur* s a *jósolat* mellé az *omen* szokat teszi. Ha ki Cicerót fordítandja, örvideni fog a szónak.

Kivedleszteni annyit tesz, mint aszerint vetkeztetni ki, mint midőn a madár, elhúllatván tollait, meztelen maradott.

Gyönyör a *gyönyörűség* helyett. — Mely szó ez a *gyönyörűség*? Nem olyan-e, mint a *szomorúságos*? Sőt rosszabb, rútabb, mert ez rút szóval bús dolgot jegyez, amaz az öröm legfelsőbb nemét. — Rec. óhajtáná, hogy a *gyönyör* maradjon substantivumnak s a voluptast jegyezze, mert a szó nélkül el nem lehetünk tovább. Azonban vannak esetek, hol az adjectívnek is vétethetnék, s nem volna rosszabb, mint a *szomor, komor, fodor, fondor (bodor)*.

Mívész rossz; kész a *míves*. Erre már igen helyesen felele Döbrentei Erd. Múz. V. füzet, lap 182. A *míves* Handwerker, a *mívész* Künstler. Hac nugae seria ducunt.

Fennség rossz. — Nyilván azért, mert a *ség* ragaszték, nem adverbium, hanem adject. mellé szokott forradni. De így rossz a *felség* is, mert a *fel* úgy adv., mint a *fenn*. S így a kettő közt csak az a különbség lesz, hogy ez az új, az régi; s ez bár mit tanítson a lófark Horátnál (Epist. II. 1) különbség. Azonban a lófark és szükség megérdemlik, hogy orthologusaink feledjék sanyarságokat.

De talán a *felség* annyi mint *felsőség*. Úgy hiszi rec. is. Csak azt vitatja a maga által adott szó védelmére, hogy ha itt a *fel* tehet *felsőt*, a *fenn* is tehessen *fennsőt*, mely nem rosszabb, mint a *tulsó, innenső*, s a *fennség* legalább is van olyan jó, mint *mostanság* és *távolság*. S ez ismét az Ó- és Új-Magyar által lap 21. megtámadott s előrefizetés értelmében *előfizetés* szót igazolja. Az *előpénz* nem az a pénz,

melyet erszényünkől kiveszünk és a megalkudott portéka általvétekor kifizetünk, hanem amelyet a felvállalt és még meg nem tett munkára előre adunk. S ha az előpénz jó, rossz-e az előbeszéd? s nem kell-e inkább ily hibával, előbeszédet mondani, mint a megszokott előjáró beszédet?

Vignette stb. — Prof. Sípós úr úgy hiszi, hogy íróink ezekkel azért élnek, hogy tudni láttassanak, amit mások nem tudnak. Így árulja el a kevély a maga kevélységét, midőn amit másban kevélykedésnek képzel, nem tűri; így a csodálkozó, hogy amin felakad, az neki nem éppen mindennapi, hogy elérí ugyan eszmélet után, nem egyszerre. Pannus purpureus, late qui splendeat, ha gúnyánk, melyre akasztatik, condra: de a piros posztószelet a piros posztó ruhán nem áll rosszul.

S ha mindezekkel és amik ezekhez hasonlítanak, azért nem szabad élni íróinknak, hogy őket az ó és új magyarok kevélységgel ne vádolhassák: mint akarja a tudós férfiú, hogy a dolgok felől szóljunk? Éppen nem szólani, az igen legkönnyebb volna. Egyedül azt akarnánk érteni, miért ne szóljon ezek felől a magyar, holott azok, akik nyugat felé laknak, szólhatnak?

S hát mi az effélékkel azért élnénk, péld. — 1. mert ezeket magyar szókkal ki nem tehetjük, valamint a német sem német szókkal vagy nem másként, mint az alkalmatlan s igen méltán gyűlölt környülrásokkal; — 2. mert feltesszük, hogy ezeket mind értik, akiknek érteniek kell, mint ahogy az *ectypont* nem fogja senki kerülni, midőn deákul ír. — 3. mert azt várjuk, hogy az elébe fortélyosan játszott idegen szót ki fogja találni; — 4. mert szégyeljük, hogy sok olvasónk, hogy sok könyv-írónk még nem ismeri, s óhajtjuk, hogy ismerje.

Zeusz, Sváda . . . A Tüvisek és Virágok Fábchich-nak képét festő epigrammjokban e sor áll: *Nem egyenlő bájt ad mindeneknek Sváda*. Jobb volna-e ez

így: Nem egyenlő kedvességet ád mindeneknek az ékesenszóllás istenasszonya? Nem hihetjük, hogy az a férfiú, aki Horátzot ismeri, inkább kedvelhesse e kitételt, mint amazt. S ha azon akad fel, hogy nekünk a szokatlan Sváda tetszik, emlékezzék, hogy Horátznak a *Svadéla* is tetszett.

Vóltak a németek közt is, akik a régi világ isteneinek görög neveiket nem tűrhették (ilyen Ramler), de ezek többé tűrhetetlenségeket nem űzik. Azokat nekünk csak azért is jó elfogadnunk, mert általuk verselőink dolgozása megkönnyítettetik.

Typographus nem jó, mond iróniával az Ó és Új Magyar, pedig előtte álló sorban az író megtartotta a *Typographiát*. S éppen ez cselekvé, hogy Helmezi a második sorban elkerülte azt a szót, mely már az elsőben előfordult.

Grádics jó szó, de nem szép szó; élhetünk vele bátran, de még jobban teszünk, ha a stylistika fentebb nemeiben elkerüljük.

A *manuscriptum* cikkelye hosszú magyarázatot vonna maga után, s szükségtelent. Csak azt jegyezzük meg, hogy az *irat* kedvetlen, mert új és szükségtelennek látszik. De csak látszik, s az írásnál is (négy accenttel!) kedvetlen.

Bár azok, amiket itt mondánk Dr. B. s prof. S. urakat és akik e tudós társainkkal egy értelemben vannak, annak sejtésére bírhatnák, hogy a mi jobb merőink nem oly vakmerőséggel bánnak a nyelvvel, mint ők gondolják. Elmélkedjenek szabadban és ne kényszerítgessék vádlottaikat, hogy minden ellenvetéseikre feleljenek, mert az mind a két félnek alkalmatlan is, kedvetlen is.

Mind B mind S. úrnak a grammatika s a szokás a két nagy törvényszabója. Tiszteli azt rec. is, de kívülök még valamit egyebet is kell tisztelni — azt az acre judiciumot, melyet Quintilian L. I. C. VI. említ és amelyet mi *Izléssé* személyesítünk; mert a nyelv nem egyedül az etymologia és szokás kar-

pántlikáin jártatott empiria dolga, hanem a jobbat, igazabbat, szebbet válogató, s a szokást és etymológiát hol tisztelő, hol nem tisztelő criticizmuszé is. — Minekutána az etymologiai leckék helytelenségei s az egyes szók felől eleget szólánk, szóljunk valamit arról is, mit kívánhat a szokás, mi a szokás s B. és S. urak mit akarnak, midőn velünk a szokást akarják tiszteltetni.

Prof. Sípós úr a főhatalmat a nyelvben a Debrecen táján lakó nép szokásának tulajdonítja, mely tisztább az idegenektől (ez haszon és kár egyszersmind) — mely iskolákkal bővílődik (ezekben a nemzet nyelve gonddal taníttatik-e? — mely alkalmasint magát jól bírja, melynek beszéde kellemesebb, mint a más tájakon lakó magyaroké (ha kellemesebb-e, ha igazabb-e, mint a Bodrog szélén és Miskolcon?)

Dr. B. úr is a szokást teszi főhatalmú úrrá a nyelvben. De mely szokást? azt-e, amelyet Horáitz és Quintilian mond szokásnak? Nem, hanem azt, mely a keleti nyelvek grammatikáinak tanulása alatt töltötte gyermeki éveit és megigéri az etymologusnak, hogy emancipatioja után is ennek vesszeje alatt marad, s az írókat s ezeket között leginkább a poetákat, kik semmi törvényt nem ismernek, erőszakoskodnak, dúlnak a haza minden tartományaiból és még a külföldről s a régi két nagy nemzet kincseiből is zsákmányt nyújtanak, kipusztítja, kiírtja.

Az úgynevezett nyelvrontók is a szokást teszik egyik úrrá a nyelvben (*grammatice loqui, non est semper latine loqui*, ezt mondja Gellius), de nem azt a szokást, amelyet dr. B. úr tisztel — a Károli Gáspár és Szentzi Molnár Albert által canonizáltattat — hanem amelyet Horáitz nevez annak és Quintilian (*Consuetudinem vocabo consensum eruditorum*) — és amelyet minden régi és új literatúrával bíró nemzet tiszteli; azt a szokást, amelyet rész szerént az idő, rész szerént a jó írók hoznak bé.

Dr. B. úr és azok, akik felekezetén vannak, Horátnak szavait aszerént hozzák fel a nyelvújítók ellen, hogy rec. ki nem fejtheti magát azon gyanúból, hogy a helyet nem magából Horátnból, hanem csak valamely citátumból kapták fel. Ha ezt gondolni a tudós férfiak felől megbántás, nem megbántás-e azt tenni fel, hogy magából Horátnból vették, de Horátnot nem értették? Valóban illő elejét venni, hogy Horátnnal többé olyat ne mondassanak, amit ő mondani pirúlt volna s ne bitangolják tovább szavait. A hely az Epistolák II. könyv III. darabjában, v. 47—42 áll, s imhol vagyon lefordítva:

„Szólásod ékes léssen, ha ravasz fortéllyal annak, ami nem új, új szint fogsz adni tudni. Ha holmi, amire nincsen készen szó, új festéket és szint (szót) kíván, mondjad bizvást, amit a tanulatlan ember, ki az élet durvább gondjai közt tölté el napjait s azokban megöregedett, soha nem halla, csak tartózkodva bánj. Kedvet fognak találni nálunk szavaid is, melyeket hozzánk a görögből hozandasz által, s el fognak hitetni, hogy tulajdon szavainkat halljuk, ha nekik római hajlítást adsz. Hogyan? nem lesz-e Vergilnek szabad és Variusnak, amit Róma egykor Caeciliusnak és Plautusnak engedett? vétkül fogja-e nekem venni a haza, hogy új szókat én is csinállok, holott Cato és Ennius a dolgoknak új neveket adtak, s szótárunkat bővítették? Mindég szabad volt és mindég szabad marad új jeggyel bélyegezni meg a dolgokat és új szókat csinálni, amint új című, új alakú pénzt verni. Ahogyan a hanyatló évek változtatják el lombjaikat, s elhúll, ami zöldellett: úgy hal ki a szók régiebb nemzetsége s az újak serdülő ifjakként virítanak. Mi és mindaz, ami a mienk, a haláléi vagyunk. Nézd a révet! királyi tár ürült ki ásatására; nézd ama tért! lápa volt: most eke alatt nyög és népeket táplál; nézd ama folyamot! elébb a holdakat pusztította árjaival, most ujabb útba tanult. Így változik el minden, s más meg

más lesz, mint ami vala. Hogyan kívánod hát, hogy a szó becse maradjon azon egy? Sok szavunk, mely már elhala, ismét eljövend, s ami most tiszteltetik, ismét el fog halni, mihielyt úgy akarandja a szokás, mely a nyelvben szabad kéje s hatalma szerént uralkodik“.

Ha Horácz képzelhette volna, hogy valaha lesz oly nyelvtudós, aki kérdésbe veszi, ha írónak szabad-e szót szépíteni, lágyítani, ahol helye vagyon; darabosabbá tenni, kurtítani, hosszítani, forrasztani, származtani, teremteni: úgy az utolsó sorokban e szók után: „ismét eljövend“ — ezt is mondotta volna: Sokakat mi írók, nevezetesen mi poéták, hozunk be a nyelvbe, s azok így folyamatba jőnek. De hogyan képzelhette volna ő ezt? kivált minekutána Caeciliust és Plautust s Cátót és Enniust s Virgilt és Variust s önmagát szógyártóknak vallá.

Rec. látja, hogy némely olvasónak még ez sem világos s magyarázatokra fog ereszkedni az oly helyeknél, amelyek eránt kétség támadhatna.

Dabitur licentia, sumta prudenter. — Ez az, amin a két fél egymással megegyezni nem tud; mert hogy sokra van szükségünk, azt a nem merők is megvallják. Szabad új szót és constructiót csinálni, az idegen szólást behozni, de tartózkodva, de nem sokat. De mi tehát a sok, mi a kevés, mi az elég? Látánk prof. Sípos úr mit tart a soknak; s dr. B. úr, aki a Molnár Borbála verseit oly szépnek nézi, hogy azoknak érthetése miatt az idegenek nem sajnálhatják azt a fáradságot, amelybe nyelvünk megtanulása kerülni fogna. (Über die Ähnlichkeit der hung. Spr. mit d. morgenländ. lap. 203.) Daykának és Berzsenyinek nyelvét bizonyosan soknak fogja tekinteni. Rec. literatúránknak s poezisünknek nem ismeri szebb darabját, mint superint. Kis úrnak e négy sora:

Mi szép letenni (a) kórmányt,

A sors *ha* üldözött!

Feledni mely veszély hányt

(a) Szelek s (a) habok között.

De ez a gyönyörű négy sor sokak előtt soknak tetszik. Általában itt az inkább a kérdés, ki olvas, mint az, hogy mit olvas.

Et nova, fetaque nuper habebunt verba fidem, si graeco fonte cadent, parce detorta. — A Látium nyelve az ő nyelvével nem idegen, sőt épen rokon görög nyelv szavait más végzetekkel vette fel; *os*, az *η*, az *ov*, Rómában *us*, *a*, *um*-nak mondatott. Ha így, úgy mondják a szokás tisztelői, mire való nálunk a deák *s*-be kimenő szokat, melyeket eddig vastag *s* sel ejtettünk (*sch*), *sz*-nek hangjával ejtegetni? mi szükség a *ch* és *th* hangjait, melyeket a magyar ajak úgy nem ismer, mint a római nem ismert, *k* és *t* hangjaival nem mondani, mint eleink, sőt mi is mondtuk? — A kérdésben benn vagyon a felelet. Róma azért, hogy nyelvében nem volna *χ*, *θ*, *υ*, *ε*, *ph*, *ai* és *oi*, nem mondá Káronnak a Charont, nem Tetisznek a Thetiszt, nem Szeфирusznak a Zefiruszt, nem Egiptusznak és Edipusznak az Aegiptuszt és Oedipuszt. S azért, hogy a *vox* nálunk *voksch*, a *sors* (*szorsz*) nálunk *schorsch* leve: azt akarjuk, hogy a *senior*, *assessor*, *examen*, *exegesis* ismét *schénior*, *ascheschor*, *egzsámen*, *egzsegézs* legyen, mint Erdélynek némely tudósainál még ma is? S ha a *Stephanus*, *Augustinus*, *originale*, *moralis*, *versus*, *modus* itt *István*, *Agoston*, *original*, *moral*, *vers*, *mód* levének, miért ne csonkázzuk meg, amit lehet? — Késő! ezt felelik, s igazok vagyon: csaknem késő már. De a gondosabb s a szépet érző írónak merni kell; lássa az idő, reá üti-e a pecsétjét. Vannak példáink, melyek azt mutatják, hogy az ilyet szabad reménylenünk.

S amit Horátz itt tanít, ugyanazt tanítja Quintilián is már feljebb előhozott szavaiban. — Ami szokásba megyen, annak kezdődni kell s nem értjük, miért lehetne jobb, ami a seregben veszi eredetét és ott csak vaktában támad, mint amit az író s okok után kezd, bár az ő okait minden nem érti.

Recenzióink már is sokra terjedett; illő, hogy

véget érjünk. Engedje prof. Sípos úr s érdemes társa, hogy egy kérdést tegyünk és gondolkodásunkat előadhassuk.

„Miben áll az író tiszte? abban-e, hogy vakon kövesse a szokást, s attól elállni, habár hibást és vétkest is parancsol is, ne merészeljen? vagy abban inkább, hogy a nyelvet a maga ideáljához hasonlóbbá (bővebbé, tisztábbá, hathatósabbá, szebb-zengűsévé) tegye? — Mit kell óhajtánunk? azt-e, hogy nyelvünk az maradjon, ami volt? vagy azt, hogy az gondolatainknak s érzéseinknek kinyomásokra s szép mesterművek írására alkalmasabbá váljon?“

Felelet. A való, mint mindig, itt is szeretett helyén középpen fog állani. Sem a szokás imádói nem kívánják — azokat kivéven, akiknek fül és nem ész a vezérek, s a példát és nem az értelem sugallatit akarják követni — hogy a nyelv a tökéletesedés útján feljebb ne hágjon; sem az újítók nem — azokat kivéven, akik iconoclastai¹ dühvel mindent fel akarnának forgatni, ami tiszteletre talán hibásan jutott, — hogy nyelvünkben egészen más nyelvet csináljanak. Hogy ami a nyelvben meg nincs, nem mivel megvan más nyelvben, hanem mivel arra nekünk is szükségünk van, s talán halaszthatatlan szükségünk, annak megszereztessek; hogy ami abban homályos és kétesértelmű, világossá s kétségtelen értelművé tétessék; hogy ami szennyet azon műveltség, vagy tévedés ejtettek, arról elháríttassék; hogy ami abban kedvetlen hangzású, kedves hangzásúvá váljon; és mindezek oly mértékben, hogy a szükségesen felül még gyönyörűsége valóval is bírjunk és ahol helye vagy a bujázkodhatóság, — egyébránt valami a nyelvben kár nélkül megmaradhat, illetés nélkül megtartassék, a szépségei, melyek épen az által, hogy azok neki tulajdon és másokkal nem közös szépségei, még becsesebbek, idegen szépségek

¹ képromboló.

által neveltessenek, s literatúránk nemzeti bélyeget és színt bírjon ugyan, de mégis olyat, hogy poetáinknak és prózaistáinknak remek műveik a szépek örök példányaihoz, a régibb és újabb nemzetek íróinak munkáihoz, mint ezeknek egykor testvérjeik, még most vagy leányaik, vagy tanítványaik hasonlíthassanak, — ez az amit a szónak nem stylistikai, hanem lexiconi, nem gyűlöletes, hanem tiszteletes értelemben vett neologusok elérni törekednek.

5. Orthologus és neologus; nálunk és más nemzeteknél.

Quid velit et possit linguae concordia discors.

Valahol a Literatúra virágzására fakadt, a Nemzeti Nyelv mindenkor szenvedé változást, mert az élet nyelve könyvek nyelvivé válván, az új ideákhoz magában nem találta készen szókat s az író kénytelen vala a gondolatot és érzést élesb vonásokkal kirajzolni, s azoknak gyakran alig érezhető különbségeiket kijegyezni. Így akkor is, midőn a literatúra a maga alantabb lépcsőjéről fentebbekre lépe által. A változás ott még tapasztalhatóbb, ahol az idegen szép példák mind a szorultságot inkább érzeték mind kimutatók az utat, melyen mások jutottak dicsőségre. S ilyenkor a haladók és veszteglők között mindég támada ellenkezés; azok örültek a nyelv és a nemzeti erő kifejlődésének, ezek a változásban rontást, még pedig akart rontást láttak. Amazokat neologusoknak nevezték el, ezeket orthologusoknak mondhatnánk.

Amely nemzeteknél a Helicon-járvány istenségei korábban foghatának lakást, mint egynél több s nagy okok miatt nálunk a nyelv iránt támadott peren nagyjában tekintvén a vizsgálódást, régen által estek; mi, kiknél a dolog nem segítetik úgy, mint máshol, s akik eszerint philologiai ismértek-

ben halkabban haladhatánk; most perlünk egymással. Mely hasznunkra lehet csak e részben is, hogy a Tudom. Gyűjt. tisztelt kiadója a perlő felekezetek vélekedéseiknek helyt engednek köteteikben, maguk a perben nemcsak bírák lenni nem akarván, de nem is vévén részt. Ahol a közlők ezt teszik, és ahol a perlők csak a dolog, nem egyéb miatt is tusakodnak, s ahol az emberi szív erőtlenségeit fékben tartja a tudományok szeretete és a hazáé, az ügy ott győzni fog.

A mi széptűzű nemzetünk e perben is érezteti sajátságát; hévvel viszi a pert, mint azoknak illik, akik el vagynak melegülve tárgyaktól, s égnek azért, amit szeretnek, lángolnak azért, ami a nemzetiséghez tartozik. Szabad emberek közt zajosabbak a tanácskozások, mint ahol a rabesoport felett pattog az ostor, mint ahol a lánc csörgése még a jókat is elnémitja. Nem történt tehát rosszul, hogy némely íróink, hogy némely recensenseink bennünket dorgálásaikkal ébresztgetének férfiasabb elmélkedésre, fáradhatatlan tanulásra, gondosabb dolgozásra; s aki ebben nem lát egyebet catilinai dühnél, az vagy kurtalátású, vagy baja van. Bár zajosabbak voltak volna tanácskozásaink! bár a dologhoz értők nagyobb számban szólaltak volna meg! Úgy a per eddig lefolyt volna, s most élnénk a béke gyümölcseivel. Mert végre a *Prisca Comoedia* vásottságai is megenyhültek s tudományok körül forgó emberekhez semmi nem illik inkább, mint az a nemes érzés, hogy nem ritkán még szebb, megvallani botlásunkat, mint győzni.

A Tud. Gyűjtem. tavalyi (1818) VI. kötetében Füredi Vida költött név alatt egy férfiú hallatá magát azon két nehezettel, mely a régibb színkedvelőit az újítások kedvelői ellen lángoltatja. Ilyen az a vád, hogy némely magyarok gyalázatot vontak a nemzetre, midőn a külföldi tudományos Ujságleveleiben azon magyar írókat, akik nem az

ő feleken állanak és akiknek irigylük fényeket, tatár ostorjokkal szabdalák. Mintha a gondatlan író fenyítése gyalázatot vonna a nemzetre, s a külföld nem tudná, hogy gondatlan írója minden nemzetnek van; mintha a külföld ugyanazt nem tenné a maga gondatlan íróival. Ilyen az, hogy egyvalaki köztünk a németeknek részint maga azt hirdeté, részint barátjai által azt hirdetteté, hogy egyedül ő a mi classicus írónk. Csudálni lehet, hogy ezekkel együtt azon másik régóta pengetett vád is nem mondaték el, hogy a Töviseket és Virágokat maga recenseálá azoknak írója tömjénezésekkel a bécsi Annálisokban és hogy Békájiban egy tiszteletünket megkívánható nem poetai karra lőtte el vakmerő nyilait. Ha vádlóink nem olvasnának figyelem nélkül, ily üres terhelésekre nem kívánnának feleletet; mi ezenfelül bizonyosokká tehetjük, hogy az epigrammatista meg sem álmodá, hogy e dolgozása oly hamar a megjelenés után birói szemeket vona magára, midőn azt nyomtatva hozá meg neki az Annálisok füzete. — Ami azt a kérkedést illeti, arra elég lesz jelenünk, hogy a németeknek maga a kérkedő beszélé el, hogy mi magyarok a Horáitz leveleit oly két fordításban bírjuk, mellyel nemzetünk századok mulva is aszerint fog kevélykedhetni, mint a német a Wieland és a Voss, s a francia a gróf Darut fordításával.

Tudva van, hogy ugyan ő ugyanazon melegséggel magasztalta több magyar dolgozásokat is; mely szerint a németek a classicus magyar írónak tartatni egyedül akarótól hallák, hogy a magyaroknak nem egyedül ő classicus írója. Ily vádakot oszlatgatni, felette kedvtelen mind az íróra, mind az olvasóra, de minthogy ezek s több e neműek, ajakról-ajakra, kézről-kézre tétettek közönséggessé, s végre ime nyomtatásba is mentek, noha (nagy szerényen!) elhallgatva a vádlott nevét: illő vala tudatni azokkal, akik nyelvünk s literaturánk

menetét szemmel tartják, hol a vétek. Nekünk ez utolsó válaszunk az effélékre, s bármivel terheltessünk ezután, felelni semmi esetben nem fogunk.

Nem az, épen nem az a kérdés, hogy ezt s amazt mennyire gyötri a maga-szerelme s az irigyeskedés; e részben jól esnék, ha mindnyájan kebelünkbe nyúlnánk, s úgy fognánk a kövezéshez; hanem hogy melyikünk ír jól, s melyikünk tanácsol jót. S mi itt ezen utolsó cikkelyt óhajtanánk oly tisztaságba juttatni, hogy a két felekezet értse egymást, s viszálykodások enyhüljön.

* * *

A nyelv egyik legfőbb kincse, egyik legfőbb dísz a nemzeteknek, s a nemzeti léleknek mindig szép képe, mind hív fenntartója s öbresztője. Érti ezt mind az egyik fél, mind a másik, s szereti a nyelvet szent hazafisággal; abban hasonlanak meg, hogy míg az egyik azt eltávozásától félti, a másik annak eltávozását, az az haladását, még óhajtja is; s ő is retteg ugyan elkorcsosodásától, de a mások szép és hasznát neki is ígérő példájoknak követését, ha az nem egyéb, mint saját erejének kifejtése és gazdagítása, elkorcsosodásnak nem tekinti. Egyedül a pók az, ami mindent magából szed, fon és szöv, az embernek az az elsőség juta, hogy egy ponton vesztene álljon, hanem tehetségeit használván s másoknak találmányait eszmélettel követvén, a tökéletesedés útján előbbre haladhasson. Valamivé ő lesz, e két szernek egyesítése által lesz.

S midőn az orthologus a nyelv elváltozásától retteg, nyilván öszvetéveszti a nyelv mostani színét és magát a nyelvet. Pedig e kettő épen nem egy. Egyedül a kiholt nép nyelve nem változik többé: az élő népek nyelve minden nyomon változik, s örökké fog változni, hasonló a Horátság folyamához, melynek elfutását a paraszt csak várja, s az még is fut, változik, s az marad, ami volt. Kezdetben

szegény és csak tulajdon természeteseivel bíró, aszerint bővül és szépül, ahogy az azt beszélő nép ismeretekben gazdagodik s a magánál gazdagodni elébb kezdett nemzetekkel szövetekezésbe jut, s mind addig gyűjt és szépít, míg minden gondolatjait s érzéseit híven és teljesen kifejezheti; szomszédjaival öszvemérkezhetik vagy azokat meg is haladja, s nyelvét a minden nemből elégséges számú írók megállapítják s bérekesztik. Elérvén így férfiúi korát, vagy megfordul útján s a nemzet hanyatlásával ő is hanyatlik, vagy megifjodván a nemzet, ő is megifjúl s újjá-születve szép pályáját újra kezdi.

A mi nyelvünk is ez úton érte el serdülni kezdett ifjúi korát. Milyen lehete legrégibb idejében, némely egyes szavaink s a boldvai monostor Halotti-beszéde mutatják. Múltak az idők, s a nemzet nemcsak a deákul írt könyvekkel, hanem a régi classicusokkal is megismerkedék, s a Bátori László, az Erdősi és Komját, a Halabori Bertalan és a Pápai Pál nyelve, s az Illyésé, Telegdié, s kivált a Pázmányé és Káldié, erővel bírt, tömöntséggel, méltósággal. Zrínyi megjelenése, tanítványa a rómaiaknak és olaszoknak, mint egy nagytűzű csillag; de ködök fogák el egünket s a szép csillag eltűnt, egész nagy fényével. Mely úton erede futásának a minden új nyelvek leg-szebbike! s hová jutott volna el, ha ez úton futhatott volna! A vallásbeli vetekedések azt tanácslátk, hogy az író ne minél szebben, hanem minél érthetőbben szóljon, s a darabos beszéd folyóvá, könnyen érthetővé leve s erőtlenné, leleketlenné egyszersmind.

Gyöngyösinek a múzsa kerek ajkat ada, nem teremő lelkét is, s tudománya kevés volt. Szerencsétlenségünkre Rómának költői közzül nem Virgilt ismeré, hanem Ovidba szeretett, ki a bőbeszédűt még bővebb beszédűvé tette. És még e vétkei mellett is nem ritkán elkapta a poetai tűz, hogy merjen. Mere, s nyelvrontónak vádoltaték. Nevezetes mentségét, hol e sorának is kénytelen volt védelmére kelni:

Bellóna sisakját kevés aki vágyja — lásd Dugonicsnál, Keménye előtt.

Haller Gyöngyösinek példáján indult, s megjelene a szelid lelkű, szelid beszédű Fenelon Telemachjával, nem ahogy illett, hanem ahogy a hamis útra vezetett idők kívánni látszottak. Ennek könnyűség kelle és cifra, nem szépség és erő; s a magyarra tett Telemach összevadásította a francia bájos egyszerűségét az új deákok grandiloquentiájokkal, s originálja periodusait egy periodussá olvasztgatá össze; s minthogy Fenelon neki szegénynek látszék Gyöngyösihez képest, pusztaságát nehézillatú pár virágokkal cifrázta fel.

Így senyvedének a még így is örök áldást érdemlő Haller után a világ és a setét derengési közt, midőn végre (1772—1775) Báróczi, Baresai, Bessenyei előállának, s majd osztán Baróti Szabó Dávid (1777), Révai Miklós (1778), Rájnisi József (1781), ezek a deákok, azok a franciák és németek tanítványai, s olvasóink ítéleteik erántok megvalának osztva. Akik a római s francia és német nyelvvel és literatúrával ismeretesek valának, elragadtatással hallák a xenologizáló múzsa beszédét s zengését, noha az nem volt darabosságok nélkül; míg az ezekben járatlanok nem látának egyebet a nyelv elsüllyedésénél, s a három elsőbb triumvirnek azt kiáltozák, hogy beszédjeiket nem értik, az utolsóbb három triumvirnek, hogy a magyar magyar és nem görög, s így verseinek is nem görög, hanem magyar alakúnak kell lenni. Ekkor hallatszék legelőbb nagy hanggal a nyelvrontás panasza, mert akkor kezdte Literatúránk, és ezzel együtt nyelvünk igazán haladni; mindeddig csak csúszott, lépett, elakadt. Sokan javalák, hogy halad; de intették a haladókat, hogy késve siessenek, mászva szaladjanak, félve menjenek — bölcsen talán, s talán nem is. A jó ügy akkor halad igazán, ha némelyek késve, más némelyek nem késve sietnek; s midőn a követő panaszra kél

vezére ellen, hogy ez sebesebben megyen, mint kellene, még kérdést szenved, nem ő megyen-e lomhábban, mint kellene. Olykor nem csak sebesen futni, de szökni is szükség.

Barótinak felét segélé a római példányok tekintete, s az új igyekezet ellen sokan azért sem merének szólani, hogy tanulatlanságukat el ne árulják, de azt, hogy németül s franciául nem ért, megvallani akkor még senki nem szégyenlé, nem kevesen azzal még kevélykedtek is, s ez őket annál bátrabbakká tette a Bárócziféle kárhoztatásban. Mind e mellett a szerencsés újítások gyökeret verének, s a neologusok száma naponként szaporodott, kik közt Ráday, egyik legtiszteltebb fáklyavivőnk, serget vont. A külföldiek nyelveket s literatúrájukat ismerő s sok ezer kötetből álló biblothécát birt öreg, maga keveset ereszte ki dolgozásaiból, de azokat kézírásban örömet láttatta, a nyelv és literatura férfiait bátorította, tanácslotta, olvasóinkat a haza fővárosában a jobb útra vezetgette, s e hármasszolgálatjai által a nyelvnek több segédjére volt, mint legszorgalmasabb íróink. Ő most arra tanita bennünket, hogy rimes verseinket is scandáljuk, mint a mivelt Európának minden nemzetei. Felzúdulánk a tanácsra, mert az elnehezíté verselésünket, s az idegen ízlés, amint mondák, a magyar ízlésnek kárt tenni készült. Emelitenünk kelle a történetet, noha inkább tartozik verselésünk, mint nyelvünk változására, mivel bizonyítja, amit látni akarunk. Valamint a faragó és festő nem emelkedhetik soha művésszé, ha az antikok és a XVI. század nagy mesterei s a későbbeké után nem gyakorolja szemét és karját s csak eleven példányok után dolgozik: úgy nyelvünk soha azzá, amivé már is leve, annyival inkább, amivé lenni még ezután fog, nem vált volna, ha az Erdősi követői, s ezek közt senki nem inkább, mint előbb Baróti és Révai, később Virág, velünk a rímetlen versek szépségét s méltóságát meg nem kedveltették, s ez által

a bátrabb és fentebb mérésekre nem szoktattak volna. És ahogy ezek által kapattatánk ki a próza nyelvéből a poezis nyelvébe, ahogy ezek által a próza régiójából a poezis régiójába, mi vala Kissig a legmagasb, a legtűzesb rimes darab is! úgy Ráday a csengő lantnak oly bájt ada, mely régibb édes-ségét sokkal nagyobb mértékben múlja felül, mint amelyben azt elnehezítette.

Nyelvünk nem nevezhetne nagyobb hőst, mint koronaőr és Ugocsai főispán gróf Teleki Józsefet, ha később született volna. Ez a nagy ember mind hazájában, mind Franciaországban s Helvetziában s Hollandiában, a leggondosbb nevelést vette s deákul, franciául, németül igen jól, sőt igen ékesen írt, s mind prózát, mind verset; nyelvünket hatalommal birta, de sajátosságai közé tartozott, semmiben nem kapni azon, ami új, sőt gyönyörűségeit találta abban, amit atyáitól véve által, s azokhoz szorosan ragaszkodni. Segélte a mások igyekezeteiket a nyelv körül s a rimetlen verset javallotta, kedvelte; de magát e nemben nem gyakorlá, s azon nagy szépségű versezetén kívül, melyben testvére halálát kesergi, egy-két más rövid versezetnél s nagy tűzzel s római ékesen szólással s fordulásokkal, gondolkozással és érzéssel írt főispáni beszédeinél egyebet tőle magyarban nem birunk. Régibb izlését egészen festi a már említett Keserv címje, mely olyan, mintha a lelkes költeményt a Gyöngyösi korából bírnánk. Azon felekezetnek, mely szorosan ragaszkodik a régibb színhez, Teleki a legfőbb dísze, s ő az az egyetlen nevezetes írónk mint eddig, akinél új szót, új szólást nem lelünk.

A Báróczi s Baróti követőjinek egyik fele a pedantság, a másik az erőtelen szépség felé tévedezett. Látánk ezt, s azok szerint, amiket a festők s faragók példájában adánk elő, egyesíténk a két hős által ajánlott szereket. E seregben F. V. úr, értekezésének 27. lapján, az általa nem tisztelt

Kazinczyt tiszteli meg a neologia vezérségének gyűlöletes nevezetével, vagy azért, mert ezen úton távolabb méne, mint mindenek mások, vagy mivel amit mások csak példájok által tanítottak, ez védelmezni is merte, mely az orthologusok előtt a nyelv felsége ellen elkövetett véték. Ki itt a vezér?

E kérdés a dolgot sem jobbra, sem rosszabbá nem teszi, s nekünk név és cím felett vetekedni kevés kedvünk; hagyjuk ennek meghatározását és hogy a nyelv elővitele vagy megrontása körül ennek s amannak mely érdemei s vétkei vagynak, a később korra, mely az ilyet nem csak kedvezés és gyűlölség nélkül, hanem tisztáblátással is itéli el. De ha egy tudományt, egy mesterséget sem nevezhetünk, melyben egy iskola más iskolát nem szüle, és ha virágokat római mezőkön szabad szedni, s nem azért szabad, mivel a római nyelv eránt nem tudom mely tekintettel tartozánk, hanem mivel azok szép virágok: nem látjuk, miért volna véték, hogy új iskola itt is nyílt s miért legyen tilalmas virágokat az új nemzetek mezein is szedni, ha ezek is szépek. Példát az ily kölcsönözésre nyelvünk századok óta mutat-hat s nagy bőségben, s így nem vehetjük elő a két nyelv ellenkező természetét; az a társalkodási, országlási, vallásos és tudományos öszveköttetés pedig, mellyel a nyugot műveltebb népeivel állunk, gondolkozásunkat az ezek gondolkozásokkal és úgy nyelvünket is, mely nem egyéb, mint a gondolkozás képe, az ő nyelvekkel rokonságba hozta.

Természetében van a dolognak, hogy az ily változásokban a neheztelést a legújabb újító vonja magára s könnyítsen az eddig üldözteken, s most a sor azt érte, aki a neologismusokat elébb a Báróczy és Dayka életekben, azóta pedig a Tud. Gyűjt. két köteteiben is védeni bátorzkodott. De ha az általa járt és védett út valóban boldogítaná a nyelvet, a másik pedig annak gyarapodását gátlaná, úgy neki nemcsak mentséget és bocsánatot, hanem javulást

is szabad volna reményleni, valamíg vélekedését tüzzel terjeszti ugyan elő, de erőszak nélkül, s nem azt kívánja, hogy mások aszerint szóljanak, ahogy ő akarja, hanem, hogy ő szólhasson, nem aszerint, ahogy mások akarnák. Ha hibások vélekedései, a cáfolás útja mindennek nyitva áll: de tudománybeli dolgok körül az erőszaknak nincs helye; a titkos, a mások által tétetett erőszaktól pedig borzad a szebb érzés.

S nem igazságtalanság-e, egynek venni balúl amit minden írónk cselekedett, s minden írónk cselekszik? Kanonok Molnár s Dugonics felől nem szólunk, mert felőlök senkinek nincs kétsége, de mit mondanak a legújabb neologiai iskola ellenségei azon állításunkra, hogy Faludi is ezen iskola értelmében neologus? és hogy Ányos annyira az, hogy nálánál vakmerőbbet még ma sem találunk? Neologus s ezen értelemben neologus, a mindeneknek használni, és így mindenektől folyvást és könnyen értetni akart, s épen ezért sokat nem merő s még is merő Péczeli; az Aranka is, ki bennünket örömet a Haller idejére akart volna vissza vinni; az a külföld nyelvével ismeretlen s a külföld izlését nem kedvelő Horváth Ádám; az Csokonai, kit az orthologusoknak egyik fele minden magyar írónál inkább szeret; s az mostani teljes elváltozása után, az *analytica Grammatika* írója is minden sanyarúsága mellett, mellyel a neologusokat zaklatja; sőt ezen értekezés írója is az, mert szörny, inger, címkép, angol, vágy (substant. a vágyás helyett) embertermészet (Menschennatur), hatalomszó (Machtspruch), egy fogadj Istent arat (ärntet) — újak, szókatlanok, idegen példák követései.

Elnézvén, hogy az úgynevezett nyelvrontást azok kiáltják veszedelmesnek, akiket magokat is nyelvrontóknak kiáltanak az igazán orthologusok, és hogy ez a fél oly neveket említhet, amilyekkel a másik nem dicsekedhetik, e kérdést vetjük fel:

Gondolhatni-e képtelenebb gondolatot, mint az volna, hogy mind azok, akik köztünk a szép literatura nemében írtak, magyarul nem tudnak, hogy mind azok rontani akarták a nyelvet, s magyarul csak az tud, aki szakácskönyvet, stb. írt? De adjuk meg, amit kívánhatnának, hogy vétek nélkül leg-tiszteltebb íróink sincsenek; annyi mindég valónak fog találtatni, hogy a merés szabadsága a minden írók példája által igazolva van. Eszerint itt nem az lesz a kérdés, ha merni szabad-e, hanem hogy merni mit szabad; s ez annak meghatározását kívánja tőlünk, még pedig minél lehet szorosb vonásokkal, hogy az orthologus és neologus közt a különbséget mi teszi.

A neologus a nyelvet szűknek s céljaira el nem készültnek találván, nem elégszik meg a szokottal, hanem mind azt, ami a beszédnek erőt s szépséget adhat, keresi s elfogadja. E végre az idegen szókat, midőn oly dolgokat jegyeznek, amelyeknek ismé-retekre nem kelle mások által vezéreltetnünk, kerüli, mert az idegen szó tarkít, s elárulja szegénységünket, s a nemzeti büszkeséget igazságtalanul alázza; nem így, midőn a dolog ismeretét másoktól vevénk, s olyakhoz szólunk, akik ezen idegeneket ismerik vagy ismerni tartoznak; mert akkor bizonyságok, hogy amit máshol minden ért, mi is értjük (triposz, nimbusz, gloria nem dicsőség, hanem festői értelem-ben, a mennyei fénynek széjjel sugárzása, stb.). Szokásban nem forgó szókkal s szólásokkal él; szókat csinál, a készeket, de rútaikat szebbekké teszi, ki-holtakat sirjaikból előhozza, a nem nemtelen s nem kedvtelen hangzású környékeket a nemzetnek vissza-adja; a gyökerekkel inkább él, mint a származtakkal; az összeforrasztottakat particuláiktól megszabadítja; szavait új syntaxisszal, periodusza tagjait szabadab-ban, merészebben gyakorta idegen példányok után szóvi fel; az idegen szólásokat magyar szólásokká változtatja, nem azt nézván, ha előtte más valaki

szólott-e már úgy, s az uralkodó szokás azt javasolja, vagy engedi-e, hanem ha lehet-e úgy szólani, s az a nem, amelyben szól, az a hely, ahol szól, szokatlan mondását engedi-e, kívánja-e, s a beszéd így erőt és szépséget nyer-e.

A szépiró az idegen szólással nem csak szorultságból él, minthogy a maga nyelvében ugyanazt jelentőre s alkalmasra nem akad, hanem azért is, hogy az ilyen a tanultabb olvasót kedves emlékeztetéssel lepje meg, és mivel az ilyen magát olykor még az ujság keze által is megkedveltetheti. S kivált akkor szereti az új szót és új szólást, midőn azzal dolog, kép s oly bélyeg jön által, mely a jelentést az értelmesebb s az idegen nyelveket értő olvasóval kitaláltathatja. — Imhol néhány példa az effélékre.

A több részekből álló egész, máshol *Corpus*, *corps*, *Körper* által jegyeztetett meg. Mi, a metaphora miatt s az idegen példa után, testnek mondánk.

Pázmány, Balassa, Csokonai *hamar munkát, lovakat, követet* mondtak.

Baróti ezt: *Ilyen jössz Kassára*. A szó kedvesen emlékeztet a *talis venis* és a *citus labor* deák szólásokra.

Berzsenyi az ököllet, marokkal, karral dolgozó gyalogvitézt *öklelő hajdú*-nak mondotta, nemcsak szépen s poetához illőleg, hanem tudósan is, mert *öklelni* katonai szó Tinódinál. Az *öklelni* a közembernek annyi, mint *türköltni*, a hajdú mint poroszló.

Egyetemben annyi, mint *universum*, s a *ben* ragaszték. A gyökér tehát *egyetem*. Az *universum* universitás lehet s a szóra szükség van. De azt mondják, hogy a szó rút szó. Miért volna rút, nem látni.

A francia és német írónál ismeretes *isolé* és *isolirt* szót nem csak általhozá hozzánk Ungvár-Némethi Tóth, de le is fordítá. Az *elszigetelt* szint oly jó, s mivel magyarul adja a metaphorát, még jobb.

Hamletben ez fordul elő: Hány a harang?

azaz hány az óra? Mert a szomorú játék személyei angol-dánok, s az angol ezt így kérdi. A német fordító is így tevő a kérdést: Wie viel ist die Glocke?

Clagivóban a franciásan szóló Carlos ezt mondja: Wenn du ein gemachter Mensch bist, s magyarul: Ha csinált ember léssesz. Ha a személyek magyarok volnának, a szólás vétke volna, így nem az.

A léleknek azt az állapotját, midőn a ráható kedves tárgyak sokaságától úgy kapkodhatik fel, hogy bánatjától nem lehet el nem vonattatnia, a német a *Zerstreuung* által jegyzi.

Az *elszóródás* nem egyéb, általhozta a trópus, s a magyar szó értelmének kitalálása segítetik a német által.

A szóló ágát a vincellér venyigének hívja, s neki nem *borág*, az neki *borág* soha nem lesz. De nem-e a poetának?

A szonett műzsája azt beszéli, hogy régibb honjában narancság kerekíti homlokát, itt a *borág*. A venyige, által ellenében a narancságnak, szegény, sőt nemtelen: a *borág* azt a vesszőt adja előnkbe, melyen az istenek itala terem. Annyira való, hogy az új szót és új szólást a beszéd egész szövedékében kellene vizsgálat alá vennünk, s nem soha abból kikapva.

Barótinál e gyönyörű két sort találjuk; ő szerette a szép formát s néhány helyeken él vele:

Melyben mulatozol, kies Elysiumnak öléből,
Még egyszer térj vissza, Szaboles nagy lelke!

Hol feddőjének farmatring kantára szerint az utolsó comma elsőnek, a harmadik másodiknak, a második harmadiknak, az első utolsónak van csinálva; egészen a deák után. Ezért s az ilyenekért veté neki szemére amaz (lássad Mentő-Írását l. 38), hogy deákul gondolkodik s magyarul szól. Ha van-e deák gondolat? ha azt az öltözetet, melyet a deák

vete a gondolatra, vétek-e a magyarnak is rávetni, ha szép öltözet, s itt is szép? Mi ezen értekezésünk dolgozása alatt ezt hozánk által *agmen ducere*, és *étrange idée* anélkül, hogy kerestük volna, s örvendő látánk, az új szólás mely jó hatást tesz.

S mit akar viszont az Orthologus? Neki az a jó, amit a grammatika enged. Ahol nem lél szót lexiconában, azt kívánja, hogy vagy az ismert idegennel éljünk, s az idvességes tanács, de csak néhol; vagy adjuk az ideát környülrások által, bár amit tisztán kellene, csonkán, s ez ritka helyt idvességes tanács. Neki nem kell új szó s új szólás, mert az író nem ura, hanem örje, sőt szolgája a nyelvnek. Neki nem kell régi szó, mert felejtett szó; s ámbár írónknak hálás tiszteletet érdemlő igyekezeteik fellevenítették, s azokat már most minden tartozik ismérni, ő kihányja nyelvünkéből, ki még az ádázts is. Neki a környéki szó nem jó szó; mert magyar szó ugyan, de már most csak némely megyéinké, s azért is egyszersmind, mert Baróti fel nem jegyzé megbecsülhetetlen szótárjában, melyiket melyik megyéből vette. De mivel jobb vagy rosszabb az a szó, melyet a Háromszék tarta fel, mint *kelme* (materia, Stoff) annál, amelyet Abauj, mint *máglya* (boglyába rakott tűzifa, vagy donga) és *ború*, (azaz borulat), s annál, amelyet Veszprém, mint *hanyag* (lágymeleg)? S a magyar szó, mint mind ezek, megszünhet-e magyar lenni, mert a szótár nem mondja, honnan vette a lexicographus?

Neki az *arc*, *arcom*, *arcod*, nem jók, noha a Székelyföld, s az egész Erdély, s Magyarországnak tiszai fele ezt ismeri, s csak ezt: neki csak az *arca*, *arcám*, *arcád*, *arcája* kell, mert túladata ezt ismeri.

Neki a merés tilalmas, mert aki törött úttól eltávozik, könnyen megtéved; a régi, a kijelölt célhoz igazán is hamar is elvezet, az új út csinálása sok munkába s költségbe kerül, s az a más birtokában nem is szabatos. Osztan ha merni kell, ne egy

merjen, hanem mindnyájan merjünk. Azt kérdi, ha a Curio megértetnék-e, ha templomi beszédét új szókból szóné. Pedig, úgy mond, a beszéd célja az, hogy értsessék. Gyűlöli az izlés biróságát, mert az gyakorta maga sem érti, mit miért akar, s mert az anarchiára vezet; neki pedig egység kell.

Az orthologusokat ez az egység űzése vitte tévelygésre, mert amit a stilisticának csak némely nemeire kellett volna kiterjeszteniök, általában minden nemeire terjesztik ki.

A stilistica különböző nemeinek más meg más szavaik, más meg más phrásisaik, más meg más nyelvek van, s ezeket nem szabad összetéveszteni. Más a poezis nyelve, más a prózáé, sőt a poezisé és poezisé, s a prózáé és prózáé is más s ami a templomi beszéd nyelvében nem jó, igen jól lehet a románokéban s a játék színében, s megfordítva. Így az élet nyelvében is, hol másként szól az udvarnok, másként a falusi lakos, más az úr és szolgája, másként a had s az iskolák nagyjai. Ezt tanítják a classikusok mind példájok, mind leckézéseik által, ezt tanítják az iskolák: de az orthologus azt tagadni akarná, hogy egysége legyen, holott a nyelv annál tökéletesebb s elkészültebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek, hogy mindent az annak saját színben adhasson. Egy szóval, ők az *egység egységére* törekcsenek, mely csak a speculáló böles káprázolataiban találtatik: a természet mind a testi, mind a lelki világban a mindent a *külömbözés egysége* (concordia discors) által tenyésztet, mindent az által tart fenn, s a neologus azt követi.

S árthatnak-e, ártsanak-e a visszaélések és a szerencsétlen merések a szabadságnak, az eszmélettel tett merésnek? S hol esett még merés, tántorgás, siklás, bukás nélkül? Hol és miben mere még minden s egyszerre? De az orthologus azt hiszi, hogy a dolgok jobban mennének, ha az, aki valamit talál, előbb bémutatná és csak úgy élne vele, ha arra

engedelmet nyerne. Utoljára talán azt látná hasznosnak, sőt szükségesnek, hogy magyarság cenzorai állíttatnának fel, akik mind azon munkákat, amelyek másként vannak írva, mint amit javallhat a győzedelmes fél, tűzre hányják s boldogulásunkra még ez kellene!

A nyelv *miénk* és így *enyém* is. Az egész társaság folyamjával az egész társaság parancsol: annak telkemen keresztül futó erével tehetem, amit én itélek célomra hasznosnak. És ha azt azért zavarom fel, hogy medrét mélyebbé tegyem, vagy egyenesb futásba vegyem, igyekezetemet minden jó javallani fogja. Ha szándékomban megcsalatkoznám s a ráfordított munka haszontalan volna, magam vesztenék: ha meg nem csalatkoznám, az egész társaság nyerhetne. A zavar így is, úgy is hamar elcsillapodik.

S mi érthetetlen? Az-e, amit minden nem ért? vagy az inkább, amit senki sem ért.

Aki az ízlés bizonytalanságát emlegeti, gyanúba hozza magát a philosophusnál.

S van-e anarchia a tudomány országában? s a vélekedések különbségét anarchiának fogjuk nevezni? A nyelvbéli anarchia nem él erőszakkal; s ahol hibás ideák mellett harcol, ott egy tiszta előadás, egy oly ok, melyet a logica szorítónak ismer, az anarchia minden csoportjait egységre olvaszthatja.

Más nemzetek ugyanazon eszközök és szerek által gyarapították nyelveket, amellyel itt igyekeznek a neologusok. Homér felől ugyanezt mondja biográfhja: Ἀρχαῖς ἐποικίης τινὰ ὀνόματα οὕς ὄντα πρότερον s megnevezvén néhányat, melyek Homér előtt nem voltak, ezt veté mellé: καὶ τὰ τὸ ἀρχαῖα. Teremte tehát többeket is, de már ma nem tudhatjuk, melyek voltak meg ő előtte, melyeket csinála ő, melyeket mások.

Sophoclesz és Euripidesz felől ugyanezt bizonyítja Petroniusz. Cicero és Horátz szógyártóknak

vallák magokat, még pedig a római literaturának azon korában, mely a miénknek egy egész század mulva virradjon fel; s az elsőbb dicséri Varrót, hogy az úgy gazdagítá honját szóban, mint ismeretekben. Sallust keresve kereste az archaismusokat, mint minden nemeit a különözésnek, s a *Senati* és a *labos* neki kedvesebb volt, mint a *Senatus* és a *labor*; ő görögül gondolkozott, s a Látium szavaival írt; s mint az a Thucydidesz, akinek szerette csókolgatni nyomait, és mint az a Tacitusz, aki viszont Thucydidest és őtet követte, akarva írt úgy, hogy minden olvasótól meg ne értethessék, ellenben kevés, de jobb olvasói még szerethessék s csudálhassák is. Lucrétz tele van archaismusokkal, s Liviusznak emlegették ugyan Patavinítását, de ő a gáncsolt helyeken nem változtatott. Így ők, azok a nagyok! ők rabi hűséggel s szabad ember bátorságával jártak a görögök nyomaikon, görög syntaxissal, görög phrásisokkal éltek, nem vaktában mindenütt, hanem ahol az olyan szépíte, periodusaikat görög példányok után szótték, s annál szebbnek tartották dolgozásaikat, minél inkább tetszett meg azokon a görög szín és ízlés. *Scriptores Romani omnem suam et doctrinae et eloquentiae laudem in hoc uno positam esse voluerunt, ut non male Graecos imitari viderentur; atque Latinus sermo quicquid unquam habuit elegantiae atque venustatis, id ex Graecis fontibus accersitum est.*

A római nyelv leányai, és az angol, mely annak fogadott leánya, s sok esetekben még a német is, mely nem leánya, az által segítének magokon elakadásaiokban, hogy a szót a római anyától, néha a görög nagyanyától is, kölcsön veszik, de csaknem mindig elváltoztatják, olykor az utolsó syllabát ellökik.

Fülnek, szemnek érezhetetlenné tétetvén így a lopás, az általvett szó nem tarkítja el beszédekét: — szorsz, szorte, szór; templom, tempio, támpl, tempel; falx, false, fő; matéria (mai kimondása

szerint, péon láb) és materi (anapeszti láb) csak mégis más, mint midőn a magyar ugyanannyi syllabával, ugyanannyi betűvel, ugyanazon hangzással veszi által, s a kölcsönözés szegénységünket minden nyomon érezteti, s nyelvünket, mely egészen más hangokból állott együvé, mint azok, eltarkítja. Így mi kénytelenek vagyunk szót csinálni, s mely szerencsénk, hogy azt tenni kénytelenek voltunk! mennyivel vagyunk gazdagabbak! Mely szerencsénk, hogy azt tenni kénytelenek vagyunk! mennyivel leszünk gazdagabbak! Mely szerencsénk, hogy az úton indulánk, hogy azt tenni örökké kénytelenek legyünk! úgy örökké fogunk gazdagodni, s nyelvünk soha el nem öregszik. Érdemli-e az orthologusok egysége, hogy ezen *istenek ifjúságáról*, mely bennünket vár, lemondjunk?

A nevezett nyelvek közül a német az, melyhez a magunkét az előnkbeszabott tekintetekben öszve-hasonlítani lehet és kell, mert ez úgy törzsök nyelv, mint a mienk, úgy ázsiai eredetű, mint a mienk, s úgy emelkedésben van, mint a mienk.

Haller Albert és Gellért, s Klopstock és Göthe — mely különbség ezek és azok között! azt mondhatnánk, hogy a két nyelv nem azon század nyelve, hanem ez leánya amannak. S a nagy változást a kettő közt az egész német nyelvű nép csinálta-e, vagy az írók? s a grammatikusok-e, vagy azok, akik a szép literatúra nemeiben dolgoztak, s az erőt és szépséget keresték? Ezek és egyedül ezek! még pedig küszködve a grammatikusokkal, kik őket nyelvrontóknak szidalmazták, s nem csak célzásait és beszédeiket, de olykor még szavaikat is nem értették. S mennyi vakmerőségnek kelle elkövetetnie, míg a Haller velős, de darabos, s a Gellert kedvesen folyó, de beteges erejű nyelve a Klopstock, Lessing, Winkelmann, Wieland, Herder, Göthe, Schiller, Voss nyelvvé tisztult és emelkedék! S a maguk palládiumokért reszkető németek, mely tarka

anarchiát nem láttak ők ez erőlködésben, s az a tarka, az a reszkettető anarchia veszedelmére s kárára volt-e a féltett Palládiumnak, vagy inkább soha nem képzelt, s magoktól ezen íróktól is nem egészen remélt javára? Való, hogy az igen nagy-tűzű Klopstock — nagy tett ritkán lesz nagy tűz nélkül — kénytelen vala lemondani némely merészségeiről, nem mivel mások kényszeríték, hanem mivel később maga is látta, hogy nagy tüze elkapta volt. Való, hogy Adelung nem lele nehezteléseiben sem határt, sem mértéket, hogy ezek a vakmerők, akik nem írtak sem lexicont, sem grammaticát, sem stilisticát, mint ő, még pedig vastag kötetekben, rontani merik, amit ő épített, s szent haragjában rájuk mérte a porkolábi botot.

Való, hogy Kotzebue nem állhatván az oly rossz író vétkei, mint Göthe, s talán azt még kevésbbé, hogy az oly rossz író, mint Göthe az egész nemzet nagyjai, azaz a legjobb írók s legjobb olvasók által a legelső német írónak, ő pedig egy geniális mázsolónak nézetett, jónak és szükségesnek ítélte, leckézései alá fogni ezt a csudált rossz író, hogy tanulja meg ő tőle, mint kell jól írni; való, hogy Vossnak azt hánytorgatták szemére, hogy erőnek erejével göröggé akarja csinálni a németet. De viszont az is való, hogy amit a nemes vádlottak akarának, megleve, s a német nemzet, megértvén végre, amit eléjtenen nem értett, kimondá a soktudományú, de nem jóízű s nem széptollú grammatikusnak, hogy a nyelvnek kell ugyan porkoláb, de a jobb író kinőtt a bot alól. Nem retteg-tet é a német írókat az, hogy merni egynek nem szabad, hogy a nyelv a más birtoka, hogy az ízlés gyanús bíró, hogy a *Vox Dei* (Horácz ennek más nevet ad) nem fogja javalni dolgozását, mert az igazi művész örül ugyan a jók tapsának, s mind ügye, mind dolgozása, mind személye szeretetéből örül; de ő nem tapsért dolgozik, hanem azon szép

örömökért, melyeket neki ideáinak életbehozása s erejének gyakorlása s gyarapítása nyujt. Tout auteur, retenu par la crainte de ne pas plaire assez à son siècle, passe rarement aux siècles à venir.

Karamsin meglátogató Herdert (Briefe eines reisenden Russen. Leipzig, 1802.) s ez neki föl-olvasá Göthének némely verseit, fel nevezetesen azt, mely Meine Göttin címét visel, s magyarra fordítva Poetai Berkem 195. lapján áll.

Das ist wahrhaftig griechisch! mondá Herder, végére érvén az ódának. Und welche Sprache! welche Reinheit und Leichtigkeit! A tanult utazó még ezt mondja: Herder, Göthe, und andere, die mit dem Geiste der alten Griechen vertraut sind, haben auch ihre Sprache nach der griechischen gebildet, wodurch sie die reichste und bequemste für den Dichter geworden ist. Darum haben auch weder Franzosen, noch Engländer so vortreffliche Übersetzungen der Griechen, als jetzt die Deutschen. Homer ist bei ihnen Homer.

A francia és angol fordítónak a dolog volt a dolog; pedig a classikusokban, mint a festőnél és a haragónál, nem a dolog a dolog.

A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egy-násba futó színeinek gyönyörű játékával. Elbontja a szép játékot, aki a színeket a magok nemeikre akarja osztani. Hadd játsszák játékokat, itt is a törvény, szokás, analogia, euphonia, ízlés, régiség, újság, magyarság, idegenség, hideg józanság s poetai szállongás, s hagyjuk a cirkalmot és lineát más-nova. De minthogy ingó alapon építeni semmit sem lehet, s szükség, hogy a neologianak az a legújabb iskolája, melyet Füredi Vida úr gyakorol a maga vádjaiival, elmondja a maga titkát: imhol vagy az. Átírt nélkül azoknak, akik megérteni tudják, s itt mondatik, amennyire tudnunk lehet, legelőször.

— *Jól és szépen az ír, aki tüzes orthologus, és tüzes neologus egyszersmind, s egységben és ellenkezésben van önmagával.* Hamisan lépni a táncban csak

annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia látatlanul lebeg körül. S mi szabad az írónak ezen iskola értelme szerint?

A fentebb nemben mind az, amit a minden nyelvek ideálja megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása s törvénye) világosan nem tilt, a régi és újabb classicusok által nevelt ízlés még javasol is, s a szükség múlhatatlanul parancsol. Azon nemekben, ahol az író mindenhez szól, az szabad, amit minden olvasó javalhat.

Minekutána mind eddig az orthologusok megtevédeiseik felől szólánk, illő kimutatnunk a neologusok vétkeiket is. Ilyen, midőn a magyar nyelv tökéletes tudása nélkül írni merünk, s még a mestert játsszuk; ilyen, midőn felejtjük, mely nemben s az olvasóknak mely osztályához szólunk, s ott ahol elég volna tisztán, egyszerűen, csínnal szólani, tarka, cikornyás, csigázott, undokul cifra beszédet tartunk. Ilyen, midőn vadásszunk a xenologismuszokat s a magyarismus gyönyörű virágait elmellőzzük. Ilyen, midőn azt a darabosságot, melyet a beszédnek az új szó s az új szólás még akkor is ad, mikor ez szükséges, stilusunk szépsége s kezei által kedveségbe hozni nem tudjuk. Ilyen, midőn messze vitt purismusunk annyira ragad el, hogy mindent magyar névvel igyekezzünk adni, bár kétségesen, csonkán, nevetségesen. Az új szónak és az új szólásnak nem a mindennapi vagy ahhoz hasonlító beszédben van helye; s még ahol van is, csak úgy van, ha a szó és szólás érthető, kedves, használó.

Egy írónk az elmúlt század nyolcadik tizedében az itt kimutatott hiba által vont magára közönséges neheztelést, anélkül, hogy azt bizonyos tekintetekben érdemlette. Míg Siegwartot fordítá, megismerkedék az akkor mindent kacagtató travesztált Eneidével, s az az idegen gondolat szállá meg, hogy a síkító románt síkító románnak hagyja, de csuda szavai s csuda stilje által nyerje el a

Blumauer koszorúját. És még is Barczafalvi kárt nem teve, hasznot teve, s igen nagyot: egy-két szavat elfogadánk, s akkor egy-kettő is nagy ajándék volt; a többit addig neveténk, míg felvilágosodék előttünk az a nagy titok, hogy a merés csak szerencsétlen volt, nem tilalmas.

Húsz esztendő múlva a Báróczi és Dayka biográfija azt tanácslá, hogy ahol gyökérszót nem találunk az új szó származtatására teremtsünk olyat, mert jobb szót csinálni s bírni, mint nem csinálni s nem bírni. Vakmerőnek nevezteték a tanács, mert vakmerő volt. A későbbi idők azt fogják mondani, hogy bár vakmerőknek adatott volna, mint a mi korunk, hogy bár atyáinknak, s akkor ne vakmerőtleneknek! Minél gazdagabb festékekben a művész csupra, annál tökéletesebb lesz munkája; mert az igazi művész az olajfestékekhez nem örömet veszen pasztelt.

* * *

A mi nyelvünk anyja, leány s ismert rokon nélkül, úgy áll a több nyelvek között, mint a phoenix az ég madarainak számában; s e miatt, s azért is, hogy minden új nyelvek közt maga ez zengheti el egész tisztaságában a görög és a római lant mennyei zengzeteit; valamint azért, hogy ez a görög nyelv bájait, a rómainak méltóságát, az olasznak hevét, a franciának könnyűségét, az angolnak és németnek erejét igen nagy mértékben már most is utólérheti, méltó, hogy bennünket a halhatatlanok végzése valaha egy idegen győző járma alá hajtana is, azt ez a győző ha nem barbarus, védelembe vegye, fentartsa, virágzásra juttassa; s mi ezt a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a mienk. Vizsgáljuk, mely szerek által gyarapodhatik; elmélkedjünk, tanuljunk, s tekintsük, mit csináltak mások, s mi használ nekünk. A maradék tanúja lesz tetteinknek, rettegjük ítéletét. Egyébiránt

Füredi Vida úrral én is ezt mondom, s szájjal és szóval: In necessariis unitas, in non necessariis libertas; s ezt vetem mellé: in dimicatione honesta arma.

6. A nyelvművelésről.

(Muzáron. IV. k. 1829.)

Amiket itt Szontágh társunk¹ a minden nyelvek természete felől s a dolgot előleg tekintve az iskolák nyelvén mond, én az élet nyelvén teszem magamévá, eltérven tanításaitól, hol a tárgyat utólag is kell tekintenünk, és ahol értekezésében azt vizsgálja, hogy a magyar nyelvet mint kelljen azon tető felé intézni, hol ez kimívelt társai sorában tiszteletes helyt foglalhat el.

*

A nyelv tolmácsoló képe annak, amit érzünk, gondolunk. A gondolat dolog: a beszéd kép. Dolognak és képnek egyezni kell.

Mint minden egyéb neme a kultúrának, úgy a nyelv is, a tökély főbb pontjai felé törekszik. A kultúra soha nem áll meg egy ponton; az mindég emelkedik vagy fogy, ahogyan azt a nemzet bele-reje és az idők szelleme éleszti vagy nyomja. Így a nyelv kulturája is.

¹ A Muzáron IV. kötetében (145—152. l.) Szontágh Gusztáv elmélkedik a nyelv műveléséről s a következő kérdésre keresi a feleletet: „Mit nyer a nyelv külső művelés s utánózás, mit belső Gêniozával összeegyező kifejlés által? s hol a határkö, melyen túl a nyelvművelés idegen nyelvek után nem mehet?” Felelete az, hogy nyelvünk „külföldi szólásmódok által bővíthet s gazdagodhatik, de tulajdon természetét, mely épen abban áll, amiben minden nyelvektől különbözik, sohasem fejtheti ki. Valódi művelés csak belülről eredhet s nem utánzás, hanem önerőbeli független munkásság által állhat fel.” Szontághnak e dolgozatához fűzi Kazinczy az ő fejtegetéseit.

A nyelv, megindulván a nemzetben a kultúra, új ágra szakad, és az élet nyelvén kívül most egy más is támad, a könyvek nyelve. Az élet nyelvében a változások, jóra vagy rosszra, a seregben támadnak, nem ismert javítók vagy rontók által: a könyvek nyelvében változást az írók tesznek. Amit az írók s olvasók legjobbjai szükségesnek, hasznosnak, tűrhetőnek néznek, az a könyvek nyelve szavává vál és minekutána onnan átmegy az élet nyelvébe, az egész nemzetévé. A grammatikus és lexikográfus improtokollálják az új szó és új szólás elfogadtatását. A hatalom így az íróé, nem a Grammatikusé; ennek nem hatalma, hanem csak tiszte van; ő nem egyéb, mint pragmatikus történetírója a nyelvnek — így mondja a grammatikus Adelung is.

Az írók kezdetben külföld tanítványai. Nem találván fel nyelvök lexikonában a szót, mely a kívánt ideát adja, az idegen szót annak idegen alakjában és hangzásában hozzák által nyelvökbe, vagy annak megjegyzésére a nemzet tárából maguk csinálnak újat. A második szer jobb mint az első, mert az idegen alakú és hangzású szó megtarkítja a beszéd folyamatját és a nemzetet, valamikor előfordul, a maga szegénységére emlékezteti: de hibázhatunk a második szer által is, midőn többet veszünk által, mint illik és beszédünk visszás arcot kap. Ha valamiben, itt szükség nagy vigyázattal bannunk. Gazdagítani, szépíteni a nyelvet szabad, sőt kötelesség; minden nemzet veve holmit mástól, ha az a másik hamarabb lépe fel a pályára, de nem szabad úgy szólani, hogy kétség támadhasson, ha az író a nyelvet, melyen szól, későn tanulta-e el, vagy abban született és neveltetett. Szalluszt, mint Rómának minden más írója graecisált, szabadon, bátran, olykor vakmerően, és az vétek, de szép vétek. A poshadt grammatikus nem nézi, mi ad több erőt, több szépséget a beszédnek, hanem mi egyez vagy ellenkezik az ő hideg törvényeivel és romlást kiáltoz. De Quintilian

megengedi, hogy a grammatikák törvényei ellen szóljunk, csak cum virtute szóljunk, azaz, ha szólásunk nyer a szokatlanság által. A csomót a grammatikus azon tanítás által kívánja felfejteni, hogy a zseninek szabad, ami nem szabad mindennek; de a csomó így nincs felfejtve, mert magát a rossz író is zseninek nézhetné: azt az fejtí fel, amit Quintilian tanít. Zseninek az író az által bizonyítja magát, hogy ő a törvény és a fennálló szokás ellen szól, de szépen szól.

*

Amit tisztelt társam a nemzetiség felől mond, örömmel tölt el minden jobb érzésű szívet. Mi lehetne annyira szent, mint ami a mi keblünket a legdicsebb tettekre gyulaszthatja? mi alázóbb, mint az a szolgálkúség, mely elfojtja az önbecs érzését és csak idegent csudáltatja? De a nacionalizmus lelketemelő érzelmeit a cosmopolitizmus lelket szelidítő érzelmei által kell megnemesítenünk; és ha a filoxénia veszedelmes neme a bolondságnak, a misoxenia¹ is az, midőn még a jót is eltolja magától, mert idegentől jön.

Tudományok és mesterségek országában a földnek minden lakója azon egy nagy nemzet tagja; itt vége a bennünket egymástól elválasztó különbségeknek. A maga vityillójában nyomorgó barbarus vad dölly munkájának nézi a korintusi oszlopokkal kevélykedő csarnokot, mert neki a portikus idegen, a vityilló honi; bután ő csak azt forgatja, hogy amit lát, az ő honjában ismeretlen; mint járulhatna ő hozzá az a gondolat, amit Schiller mond egyik epigrammjában a Vatikán templomáról? S a chinai festők azért állanak a mesterség legalsóbb lépcsőjén még ma is, mint ezredek előtt, mert félnek, hogyha az olasz és az alföldi iskola hőseit követendik, a

¹ filoxenia a m. idegen szók kedvelése; misoxenia a. m. az idegen szók gyűlölése.

latinai mesterség elveszti nemzeti arcát. Akinék fülei előtt ez a lidérc csattogtatja denevérszárnyait, nem látni miben áll a mesterség becse; nem, hogy aki példásból kimozdulni retteg, haladni soha nem fog.

Társam a németek példája által buzdít bennünket saját kincseink művelésére és az idegen kerülményeire, kik egykor a francia simaságot irigylék, s ezt minden törekedésök mellett sem érhetvén el, megfordulának menésükben, és saját erejüket vevén munkába, oly mélységet szerzének, melyet viszont most a franciák irigylenek. — Én úgy hiszem, hogy a németek, nyelvök és literatúrájuk említett korában, nem bánhattak bölcsebben mint bántak. Durva, durabos nyelvök — „mint a bilincs csörgése“ (Dayka) — és az a csámpás ügyetlenség, melyben beszédök mindaddig vonaglott, így könnyebb járásúvá vált, kíméltek. Gellertnek francia izlésű meséi, a Gleim levelezései Jakobival (a Chaulieu és mások példái után), a Wieland francia izlésű Románjai (Komische Erzählungen, Agathon, Diogenes, Aristipp) jóltevéleg váltának nemcsak a nemzet literatúrájára, hanem a nemzet nyelvére is, mert ezek nem pirultak követni a franciákat szóban, szólásban, fordulatokban, ha beszédök az által nyerhete. Maga Klopstock is a német nyelvnek ez a nagy hőse, újjáteremtője, sohasem érte vala el a tetőt, hol páratlan dicsőségben megyog, ha igyekezetét a görög és az angol s a latin és francia példák nem segélték volna. És mégis a német arc ma, a legvakmerőbb változtatások, erőszakok, még pedig világos erőszakok mellett is, úgy német arc, mint régebben volt, de most szebb arc, mint régebben volt.

A mivelte Európa nyelvei sorában a francia az, mely megveté az idegen példákat, s mindent magából vevé. Ezt említnem veszedelmes azok előtt, kik nem ismernek más érdemet a beszédben, mint a könnyűség, érthetőség, simaság, játékos görgés, irigylést érdemlő talajdonok, melyekben a franciák nyelvével semmi

más össze nem mérkőzhetik. De túl ezeken még sok van, amit bírni szükség; s épen az, amit a járatlanok csudálnak és irigylenek, a franciák nyelvét annyira elszegényítette, izlésüket annyira elrontotta, hogy nekik lirájuk, fentebb drámájok, époszok épen nincs és soha többé nem lehet, hanemha nyelvök magát regenerálhatná. Náluk minden egyszínű és ódáik, fentebb drámáik dagály, poesisek rímelt próza; holott a beszéd céljainak az a nyelv felel meg igazán, melyben minden nemnek, minden írónak, más meg más nyelve van. Ezért kell nekünk és már most a többszínűségre törekednünk, s óvnunk magunkat a francia kedves, de veszedelmes egyhangúságtól.

Szontágh társunkat ez a hideg metafizikázás a priori aszerint viszi messzebb a literaturára nézve is, ahogy a nyelvre nézve vivé messzebb, mint ahova követni akarhatnám. Ott szót, szólást nem akara, hogy másoktól vegyünk: itt buzdit, hogyne fordítsunk, hanem magunk teremtsünk fordítást érdemlő munkákat. Ezt Döbrentei is (Élet és Literat. I. Köt. 254. lap), de oly habzással, mely világosan mutatja, hogy merni kelljét maga sem tekinté egyébnek, mint szív munkájának. Nem lehet érteni, hogy aki bennünket ilyekre buzdit, miért nem ad példát inkább mint intést; sem azt nem, hogyha látja, hogy erre még meg nem értünk, miért veszteget oly szót, mely vagy bizonyosan siker nélkül marad, vagy időtlen szüleményekkel árasztja el literaturánkat. Az Erdélyi Museum jutalmat teve egy tragédiára, mely a dramaturgia törvényeinek megfelelően, s a pénz tíz esztendő óta hever, s még tízig fog heverni, s talán húszig, harmincig, míg a várt Sophoclesz előáll. — Báróczi gyönyörűen fordítá Marmontelt, s látjuk igen nem jól irt Előbeszédiből s Ajánlásiból, mely originálokat várhatánk vala tőle; s Bessenyei bizonyosan jobban bánt vala magával is, az üggyel is, ha a Pope kisdéd munkáját

fordította volna, de mesteri kézzel, minthogy az Ember próbáját adá, mely oly rossz, mint a cím, melyet visel. Egy mindentmerőnk ada époszt is, s akarnám tudni, mi haszna volt annak a nemzetre, mi haszna a Zalán éneklőjére nézve. Nem az kérdezik, ki mit ad, hanem milyen amit ad; s a rossz originál az írónak dicsőséget nem hoz, az olvasók ízlését pedig rontja, és így literaturánk kifejlését nem segíti, hanem hátráltatja. Ezt kell mondanunk azokra is, akik mázolásokat fordítanak, melyek a jobbakk javalását saját honjokban sem tudták megnyerni, s figyelmet csak azáltal vonnak magokra, hogy jelenésük új. Az ilyenek vagy ítéletöket, ízlésöket hozzák gyanúba, vagy azt érulják el, hogy az újabb népek klasszikusaikat csaknem úgy nem ismerik, ahogy a görögök és a rómaiak nagy íróit épen nem.

A nemzetek kimíveltetésének a gráciák készítnek utat, és amint a képelő mesterségekben vala korra nézve elsőbb a faragás, mint a festés, úgy a szépliteratúrában is a verselés, mint a prózai művek. Ime ezt látjuk megvalóságosodni magunk közt is a Zsebkönyveinkben nekünk esztendőről esztendőre oly szépségű virágokat hoznak fel a Hórak, melyeket hiúság nélkül állíthatunk a külföldiek legszebb dolgozásaik mellé. Ne erőltessünk semmit, s várjuk a szép nyarat és őszt munkás nyugalomban. Férges gyümölcs, mi idő előtt hazudja megérését.

Visszatekintvén az útra, melyet tevének, és hol állunk most, hol állánk minekelőtte Báróczy és Baróti köztünk felköltek, az a remény tölt el, hogy a maradék érteni fogja, korunknak mit köszönhet. A jó mellett, melyet tevének, tevének hibás lépéseket is; de hol látunk kezdést bugdosás és hullongások nélkül? S mint segélék hát az ügy emelkedését, akik bugdosásinkon s hullongásinkon akadoznak? Vegyük a legjobb ujitók legszerencsésebb darabjait s a magyar arc elkorcsosítását panaszlók legjobbjaik legjobb dolgozásaikat s lássuk, a két útnak

melyikén kell nyelvünk s literatúránk gyarapodását reményleni. Toldi, a maga Kézi-Könyvében összegyűjté poetáink legjobbnak nézett darabjait s a dologhoz-értő elítélheti a pert. A harminc esztendő előtt kiholt Dayka nem halt meg, még él közöttünk, míg némely, aki még életben van, mintegy koporsói közül előkölt kísértet, bennünket elborzaszt magától aggastyán képével.

De mi mindég a magyar arcot emlegetjük, és hogy a nyelv a nemzeté, nem az íróé; hogy feldúljuk alkotmányában, hogy összeegyesítjük a keletit és nyugatit, melyeknek különböző természetök az egyesítést nem tűri. — Sem a hely nem engedi, de a dolog sem kívánja, hogy itt szélesen kiterjeszkedjünk, kivált minekutána ezen vádakra más helyt nagy részben már feleltünk. De hol dúljuk tehát a nyelv alkotmányát? Mi úgy declinálunk, conjugálunk, mint a jók mindég; egy grammatikusunk ugyan új paradigmákat csinála igeszavainknak, de nem találá követőket; sintaxisunk az ami volt, s nem az arcot akarjuk megváltoztatni, hanem csak nem ismert virágokat fonni a Múza szép fürtözetébe. De miben áll tehát az a keletiség, mely itt veszélyben forog? Mert mi ma épen úgy ragasztjuk össze a birtokos suffixumokat név- és igeszavainkhoz, mint minden eleink cselekvének, s a hím és nő vokálisokat úgy nem cserélgetjük fel, mint hajdan nem, s aesthetikai keletiségről és nyugotiságról itt szó nem lehet. És valamint gyermeknek és ifjúnak még nincs kifejlett arca, s az csak a férfi kor éveiben jó meg: úgy arca nyelvünknek s literatúránknak sincs, míg nevelkedésben vagy.

Hogy van holmi, amit a nyelvben illetni nem szabad, mint olyan van, amit illetni szabad is, kell is, hogy van, amit az idegenektől átvehetünk, mint olyan vagy, amit átvenni nem szabad, azt mindnyájan érezzük: de hogy a határt a két végszél közt a mi nyelvünk természete, szelleme, géniusa

vonja el, azt vallani nem tudom, mert nem értett szó nem értett dolgot alkalmatlan megfejteni. Az affélét jobb a beszéd ideáljához mérni, s céljaiból magyarázni; péld. hogy ami az érthetőséget segíti, amit a hely, s a beszéd és munka nem kíván, azzal, ha szép is egyszersmind, élhetünk. Így jőve be a lovagok lexikonjába a *teljesvérű* (vollblütig), oly ló megjegyzésére, melynek mind atyja, mind anyja angol ló volt; s a szót eléggé ajánlja az, hogy egy szóval adja, amit különben sok szóval kellene. Marinelli így szól Emiliában más nyelven, mint a pusztai magyar s a *hány a harang?*¹ úgy emlékezteti a Magyar Szín vendégeit arra, hogy ott dán szól, mint a ruha, melyet Hamleten lát. Ilyeneken aggatózni, ahol az író okait érteni lehetne, szűkeklőségre mutat, s a grammatikusok törvényeiken keresztül kell nyargallani, nem benne megfenekleni, úgy mondja Quintilian.

Izlés kell mindenek felett. Aki nem azt művelte, el van veszve örökösen. Ezt kiáltja Adelung is. (Élet és Liter. II. Köt. 301. l.)

Az írás főtvörvénye a hűség (az idea hiv tolmácsolása), az érthetőség, s a szépség s a szép nemében minden jó, ami szép. De a metaphysicus úgy kívánja, hogy mindenekelőtte tanításunkat elfogadhatná, fejtsük meg neki, *mi a szép*. Kérdésére egy görög után ezt feleljük: *Kérdje azt a vak*.

*

Értekezésemet nem fejezhetem be jobban, mintha a nem ismét, de tiszteletemet érdemlő társnak köszönetemet teszem azon örömért, melyet nekem baráti indulatú ellenkezésünk ada. Ily tanult, lelkes, szerény férfival vívni meg, annyi más után, egy mindkettőnk által híven szeretett ügy felett, nekem édes gyönyörűség volt.

Pesten 1829. Február 4-ik.

¹ e. h. hány óra van?

TARTALOM.

Bevezetés	3
1. Szigvárt bírálata	7
2. Dayka Gábor életrajzából	15
3. Báróczy Sándor életrajzából.	22
4. Beregszászi és Sipos bírálata	31
5. Orthologus és neologus	40
6. A nyelv művelésről	68